

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики
Кафедра української мови

О. Г. Межов

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ
ВИВЧЕННЯ МОВИ**

Методичні рекомендації

для підготовки магістрів
спеціальності 014 «Середня освіта»
освітньої програми «Українська мова та
література. Світова література»

Луцьк
2022

УДК 811.161.2:001.8
М 43

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 1 від 21 вересня 2022 року)*

Рецензенти:

Тиха Л. Ю., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету;

Голоюх Л. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Межов О. Г.

М-43 Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови: методичні рекомендації для підготовки магістрів спеціальності 014 «Середня освіта» освітньої програми «Українська мова та література. Світова література». Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2022. 96 с.

Посібник містить методичні рекомендації для самостійного вивчення тем дисципліни, питання для обговорення на практичних заняттях, рекомендовану для опрацювання літературу, питання й завдання для самоперевірки, які дадуть змогу студентам закріпити найважливіші теоретичні питання курсу, допоможуть їм виробити й удосконалити фахові компетентності. Подано також алгоритми різних видів лінгвістичного аналізу, термінологічні словники, питання для підсумкового контролю, список основної та додаткової літератури до курсу, інтернет-ресурси.

Навчально-методичне видання слугуватиме в організації практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи магістрів спеціальності 014 «Середня освіта» освітньої програми «Українська мова та література. Світова література», а також здобувачів вищої освіти інших спеціальностей, які пізнають сучасні напрями лінгвістики й лінгводидактичні засади навчання мови.

УДК 811.161.2:001.8
М 43

© Межов О. Г., 2022

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі мова невпинно стає об'єктом вивчення багатьох міждисциплінарних наук у різних теоретико-прикладних аспектах: функційно-лінгвістичному, комунікативно-прагматичному, текстово-дискурсивному, когнітивному, психолінгвістичному, соціолінгвістичному, гендерному, етнолінгвістичному, лінгвокультурологічному, лінгвостилістичному, лінгвоюридичному, лінгвомедійному тощо з використанням традиційних та інноваційних методів дослідження. Водночас вивчення мови – це двосторонній процес, що передбачає не лише її наукове дослідження, а й навчання як процес набуття певних лінгвістичних компетентностей для ефективної мовленнєвої комунікації в усіх сферах суспільного життя: науці, освіті, культурі, виробництві, діловодстві, законодавстві, судочинстві, політиці, бізнесі, медіа, рекламі та ін. А методики, форми, принципи, способи, засоби навчання й викладання мови є предметом лінгводидактики, яка на основі лінгвістичних досліджень розробляє зміст мовознавчих дисциплін для вищої та середньої школи. Сучасні теоретико-прикладні аспекти дослідження мови в академічній науці (когнітивній, комунікативній лінгвістиці, дискурсології й лінгвістиці тексту, психо- і соціолінгвістиці, лінгвокультурології, етнолінгвістиці) знаходять своє відображення як у вишівських, так і шкільних програмах та підручниках з української й іноземних мов, зокрема мовній, мовленнєвій (комунікативно-діяльнісній), соціокультурній змістових ліній, а також принципах навчання, міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язках. Саме взаємодія лінгвістичних та лінгводидактичних (і теоретичних, і практичних) підходів покладена в основу освітнього компонента «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови».

Мета навчальної дисципліни – формувати у здобувачів вищої освіти фахові компетентності на основі теоретичних знань про тенденції й напрями наукового пошуку в сучасній лінгвістиці й лінгводидактиці, здобутки й перспективи їх новітніх галузей, які виникли внаслідок взаємодії з іншими науками; зумовлені потребами суспільства практичні вміння й навички різноаспектного комплексного аналізу мовних одиниць і мовленнєвих явищ, створення усних і письмових текстів державною мовою, їх оцінювання, інтерпретації,

перетворення та використання в різних жанрах, стилях і регістрах спілкування, зокрема педагогічному дискурсі.

Завдання навчальної дисципліни:

- формувати у магістрантів сучасні погляди на проблеми лінгвістики з опертям на здобутки та історію розвитку (основні періоди, школи, течії, філософські основи й актуальні ідеї) її новітніх міждисциплінарних галузей в українському та європейському мовознавстві;
- розширити науковий світогляд майбутніх фахівців шляхом вивчення вагомих досягнень вітчизняних та зарубіжних мовознавців, метамови, теоретичних засад і прикладних аспектів пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики й лінгводидактики;
- визначити основні орієнтири, традиційні методи й новітні методики дослідження мовних одиниць та мовленнєвих явищ на сучасному етапі розвитку лінгвістики в контексті міжгалузевої взаємодії;
- поглибити знання майбутніх учителів-словесників про лінгводидактичні засади, зміст, форми, методи, принципи, способи і засоби навчання української мови в ЗЗСО; закономірності й труднощі засвоєння мовного матеріалу, їх причини, шляхи формування мовної особистості, комунікативних і соціокультурних компетентностей здобувачів освіти старшої школи.
- розвивати уміння й навички ефективно застосовувати основні положення сучасних лінгвістичних теорій, лінгводидактики, а також методи дослідження й навчання мови у науково-дослідницькій і практичній діяльності, зокрема роботі вчителя-словесника;
- аналізувати, оцінювати, інтерпретувати мовні одиниці й мовленнєві явища в контексті новітніх освітньо-наукових парадигм; доцільно використовувати виражальні засоби у різних жанрово-стильових різновидах мовлення, зокрема педагогічній комунікації.
- урізноманітнити вектори наукового пошуку магістрів у парадигмальному просторі сучасної лінгвоукраїністики та лінгводидактики.

Посібник укладено на основі силабусу нормативної навчальної дисципліни «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» відповідно до освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Світова література» підготовки магістра галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Пропоноване навчально-методичне видання охоплює теми трьох змістових модулів «Мова як об'єкт вивчення й засіб пізнання», «Мовленнєва комунікація та дискурс», «Мова як етнічна ознака й соціокультурне явище». До кожної теми подано

питання для обговорення на практичному занятті, рекомендовану літературу, термінологічний словник, питання й завдання для самоперевірки. Посібник містить також алгоритми різних видів лінгвістичного аналізу, питання для підсумкового контролю, список основної та додаткової літератури до курсу, інтернет-ресурси, методичні рекомендації для самостійного вивчення тем дисципліни і критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Навчально-методичне видання «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» слугуватиме в організації практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи магістрів спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова і література)» освітньої програми «Українська мова та література. Світова література», а також здобувачів вищої освіти інших спеціальностей, які пізнають сучасні напрями лінгвістики й лінгводидактичні засади навчання мови.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ

Дізнатися про мету, завдання, структуру і зміст освітнього компонента «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови», рекомендовані джерела, політику викладача щодо студента, форми контролю й систему оцінювання можна, переглянувши силабус на сайті факультету за покликанням <http://surl.li/ctkxx>. Відповідно до навчального плану дисципліна передбачає лекції, практичні заняття, самостійну роботу студента і консультації. Отож, щоб належно опанувати кожен тему зокрема й дисципліну загалом, потрібно: 1) уважно прослухати лекції викладача; 2) ознайомитися з переліком питань до практичного заняття і самостійної роботи; 3) засвоїти базові термінопоняття; 4) опрацювати рекомендовані джерела; 5) ознайомитися з алгоритмами різновидів лінгвістичного аналізу текстів; 6) дати відповіді на питання для самоперевірки; 7) виконати практичні завдання.

На лекціях викладач висвітлює основні положення теми, розкриває значення базових термінопонять, здійснює огляд наукової та навчальної літератури, акцентує на складних і проблемних питаннях, заохочує до участі в дискусії, використовує для активізації уваги студентів ілюстративний матеріал, наочні засоби, зокрема у формі презентацій, та сучасні інформаційні технології. Презентації з курсу розміщені також на платформі *Moodle* (<http://surl.li/ctkzr>).

У силабусі подано таблицю з послідовністю змістових модулів і тем, кількістю годин на вивчення кожної з них і максимальним балом за тему. Ознайомитися з переліком теоретичних питань до практичних занять і самостійної роботи можна в цьому посібнику, а також на платформі *Moodle*. Теоретичну підготовку студента за цими питаннями викладач оцінює на практичних заняттях під час індивідуального, фронтального чи комбінованого опитування, бесіди, участі в дискусії, роботи в малих групах тощо.

Засвоїти базові термінопоняття та їх тлумачення допоможе поданий у цьому посібнику до кожної теми короткий словник, а також глосарій на платформі *Moodle*. Із метою глибшого засвоєння термінологічного апарату у списку додаткових джерел рекомендовано відповідні словники, які є у відкритому доступі на різних освітніх платформах, репозитаріях і сайтах ЗВО.

Опрацювання рекомендованих джерел доцільно розпочинати з підручників і навчальних посібників, перелік яких (з обов'язковими для прочитання сторінками) наведено до кожної теми в цьому виданні. Для кращого запам'ятовування варто фіксувати важливі тези в зошиті, формуючи опорний конспект відповіді на семінарі. Поглибленню знань з окремих питань сприятиме студіювання рекомендованої додаткової літератури й інтернет-ресурсів, наведених у кінці посібника. Також пропонувані до кожної теми додаткові джерела (див. на платформі *Moodle*), зокрема статті у фахових виданнях, розділи монографій, посібників, словників (із відповідними гіперпокликаннями) допоможуть виконати практичні завдання. Позаяк з усіх тем передбачено питання й завдання з лінгводидактики середньої школи, то варто звернути увагу й на відповідні рекомендовані джерела, перелік яких подано окремим списком.

Окремий розділ цього посібника присвячений алгоритмам різних видів лінгвістичного аналізу текстів: комунікативного, тексто-во-дискурсивного, етнолінгвістичного, лінгвокультурного, лінгвостилістичного. Зразки таких видів аналізу можна знайти за відповідними гіперпокликаннями в рекомендованих джерелах.

Перелік питань для самоперевірки до кожної теми сприятимуть закріпленню теоретичних відомостей і самоконтролю знань, а також змістовній підготовці до дискусії на семінарі й належному виконанню практичних завдань.

Із метою якнайповнішої реалізації практико-орієнтованого принципу навчання, крім теоретичного блоку, навчальною дисципліною передбачено систему практичних завдань різного типу й рівня складності, які дадуть змогу здобувачам освіти закріпити найважливіші теоретичні положення курсу, допоможуть їм виробити й удосконалити прикладні фахові компетентності. Адже ґрунтовне вивчення мови передбачає не лише глибокі теоретичні знання, а й формування досконалих практичних умінь і навичок. Пропонувані завдання мають різноманітний характер: спостереження над мовними явищами, їх оцінювання, інтерпретація, порівняння; робота з рекомендованими, самостійно дібраними чи створеними текстовими фрагментами різних стилів і жанрів, їхній багатоаспектний лінгвістичний аналіз, перетворення, редагування, аналіз педагогічних ситуацій тощо. Фактичний матеріал до лінгвістичних вправ дібрано з публіцистичного стилю, зокрема ЗМІ, кращих зразків художніх творів українських письменників, усної народної творчості, що має

пізнавальне, естетичне й виховне значення. Достатня кількість індивідуальних практичних завдань із кожної теми дає можливість їх вибору студентом (див. на платформі *Moodle*).

Якісне виконання практичних завдань вимагає від студента не лише ґрунтовного опрацювання певних теоретичних питань теми, алгоритмів і зразків різних видів лінгвістичного аналізу, скурпульозної роботи зі словниками, науковими публікаціями, нормативною базою, інтернет-ресурсами, а й вміння працювати на платформі *Moodle*, у різних комп'ютерних програмах для підготовки ментальних карт, презентацій; здатності до пошуково-дослідницької діяльності (наприклад, добирати ілюстративний матеріал до мовних одиниць, мовленнєвих явищ); створення самостійних висловлювань, монологів, діалогів, есе, ділових документів, повідомлень, доповідей; аналізу комунікативних ситуацій, зокрема педагогічних.

Майбутній учитель-словесник повинен також глибоко усвідомлювати, як кожен із вивчених ним лінгвістичних теоретико-прикладних аспектів реалізується у змістових лінях шкільного курсу української мови, а для цього аналізувати різні навчальні програми й підручники для старших класів і профільної школи відповідно до професійної кваліфікації. Завдання такого характеру містить кожна тема дисципліни. Індивідуальні самостійно вибрані практичні завдання з кожної теми студент має виконати згідно з інструкцією на сторінці електронного курсу «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» платформи *Moodle* і надіслати викладачеві у встановлений термін для перевірки й оцінювання.

Система і критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти з дисципліни

Відповідно до *ПОЛОЖЕННЯ про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки (<http://surl.li/ctlcm>)*, якщо формою підсумкового контролю є залік, студент може набрати упродовж семестру максимум 100 балів за виконання пропонованих викладачем різних видів завдань без написання модульних контрольних робіт. Семестровий залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння здобувачем освіти навчального матеріалу з дисципліни на підставі результатів виконання всіх видів запланованої навчальної роботи протягом семестру: аудиторної роботи під час лекційних, практичних занять, самостійної роботи, виконання ІНДЗ.

Із тих ОК, де передбачено залік, модульні контрольні роботи не плануються й не проводяться. Залік викладач виставляє за результатами поточної роботи за умови, що здобувач освіти виконав ті види навчальної роботи, які визначено силабусом (програмою) ОК. У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття (із поважних причин), на консультаціях він має право відпрацювати пропущені заняття та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми, але **не пізніше ніж за тиждень до заліку**. У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів). Якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше як 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів на залік під час ліквідації академічної заборгованості – 100.

Освітній компонент «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» передбачає опрацювання дванадцяти тем, за кожною з яких можна отримати певну кількість балів. Загалом, за усну відповідь на практичному занятті та виконання практичних завдань для самостійної роботи студент може набрати: за теми 1, 3–10 – максимум 7 балів (2 – за усну відповідь, 5 – за практичні завдання), а за теми 2, 11, 12 – максимум 9 балів (2 – за усну відповідь, 7 – за практичні завдання). Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за поточне оцінювання з відповідних тем (максимум 90 балів). Розподіл балів за темами із зазначенням максимальної оцінки див. також у таблиці 2 *Силабусу*. Ще до 10 балів студент може одержати за індивідуальну роботу – підготовку міні-проєкту або статті (тез) із проблематики курсу (тематику, вимоги та критерії оцінювання подано в [електронному курсі на платформі Moodle](#)).

Поточний контроль передбачає такі форми: оцінювання усних відповідей на практичному занятті у процесі індивідуального, фронтального чи комбінованого опитування, евристичної бесіди, дискусії, роботи в малих групах; виконання індивідуальних практичних завдань для самостійної роботи із кожної теми, зокрема творчих, аналітичних, проблемно-пошукових, дослідницьких; а також презентацій, ментальних карт тощо. На практичному занятті, щоб отримати максимальний бал, здобувач освіти повинен: вичерпно відповідати на основні й додаткові питання; аргументувати теоретичні положення самостійно дібраними

прикладами; знати основні та (вибірково) додаткові джерела з теми; самостійно опрацьовувати окремі питання, критично аналізуючи викладений у рекомендованих джерелах матеріал; створювати ментальні карти, презентації за допомогою різних програмних засобів, працювати на платформі *Moodle*; застосовувати теоретичні знання на практиці; коментувати виконані практичні завдання; відстежувати й аналізувати мовні одиниці, мовленнєві явища й ситуації в різностильових та різножанрових текстах; правильно утворювати мовні форми, різні граматичні структури, доцільно їх уживати в усному та писемному мовленні відповідно до національної специфіки української мови.

Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітнього компонента

Таблиця 1

<i>Оцінка в балах</i>	<i>Лінгвістична оцінка</i>
90–100	<i>Зараховано</i>
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	<i>Незараховано (необхідне перескладання)</i>

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти

90–100 балів – відмінне виконання. Здобувач освіти дає вичерпні відповіді на основні та додаткові питання, виявляє критичне мислення, повне розуміння матеріалу, глибоко та всебічно аналізує його, використовуючи при цьому обов'язкову й додаткову літературу, самостійно наводить приклади, робить ґрунтовні й аргументовані висновки, правильно виконує практичні завдання різного рівня складності, зокрема аналітичні, проблемні, творчі (не менше ніж 90% правильних відповідей і практичних завдань).

82–89 балів – вище середнього рівня. Здобувач освіти дає вичерпні відповіді лише на основні питання, використовуючи при цьому обов'язкову й додаткову літературу, самостійно наводить приклади, робить висновки, допускає поодинокі помилки у практичних завданнях різного рівня складності (не менше ніж 80% правильних відповідей і практичних завдань).

75–81 балів – загалом хороша робота. Здобувач освіти, загалом, дає відповіді на переважну більшість питань, використовуючи при цьому лише обов’язкову літературу, наводить приклади з підручників, робить висновки, але допускає незначні помилки та неточності під час викладення матеріалу, виконання практичних завдань (не менше ніж 75% правильних відповідей і практичних завдань).

67–74 балів – непогано. Здобувач освіти дає відповіді, проте не розкриває суті питання, відчуває труднощі в наведенні прикладів, не здатен зробити правильні висновки, допускає суттєві помилки та неточності під час викладення матеріалу, виконання практичних завдань або виконує їх частково (не менше ніж 65% правильних відповідей і практичних завдань).

60–66 балів – виконання відповідає мінімальним критеріям. Здобувач освіти демонструє низький рівень знань теоретичного матеріалу, допустивши значну кількість помилок у відповідях на питання, не може навести приклади, не здатен зробити висновки, не виконує половини практичних завдань (не менше ніж 60% правильних відповідей і практичних завдань).

1–59 балів – необхідне перескладання (незараховано). Здобувач освіти фрагментарно або поверхово знає теоретичний матеріал, не може відповісти на питання викладача та виконати більшість практичних завдань (менше ніж 60% правильних відповідей і практичних завдань).

Шкала оцінювання за теми

Таблиця 2

Пояснення	Орієнтовний розподіл балів	
	Теми 1, 3-10	Теми 2, 11, 12
<i>Відмінне виконання</i>	7	9
<i>Вище середнього рівня</i>	6,5	8
<i>Загалом хороша робота</i>	6	7,5
<i>Непогано</i>	5,5	7
<i>Виконання відповідає мінімальним критеріям</i>	5	6
<i>Рекомендовано доопрацювати</i>	менше 5	менше 6

Змістовий модуль 1

МОВА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ Й ЗАСІБ ПІЗНАННЯ

ТЕМА 1. ЛІНГВОМЕТОДОЛОГІЯ ЯК СИСТЕМА КОНЦЕПЦІЙ, ПРИНЦИПІВ І МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Об'єкт, предмет і ключові поняття лінгвометодології.
2. Головні наукові парадигми в історії мовознавства.
3. Сучасні лінгвістичні парадигми.
4. Загальні методологічні принципи сучасного мовознавства.
5. Загальнонаукові методи дослідження мови.
6. Лінгвістичні методи, методики і прийоми дослідження:
 - а) описовий метод;
 - б) порівняльно-історичний метод;
 - в) зіставний метод;
 - г) структурний метод і його методики;
 - г) соціолінгвістичні та психологічні методи;
 - д) математичні методи у мовознавстві;
 - е) нові методи аналізу мовних явищ.
7. Основні аспекти вивчення мови на сучасному етапі.

Рекомендована основна література

Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. С. 355–404.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk795964.pdf>

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 10–64.

https://www.academia.edu/19314183/Selivanova_O_O_Suchasna_lingvistuka_napriamy_ta_problemy_1576

Термінологічний словник

Аналіз (від грец. *analysis* — розклад, розчленування) – метод наукового пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини і дослідити результати поділу.

Антропоцентризм (антропоцентричність) – лінгвістичний принцип, відповідно до якого мовні явища аналізують через призму людського фактору, а мову вивчають для пізнання її носія – людини.

Дистрибутивний аналіз – одна з основних методик визначення та класифікації одиниць мови в дескриптивній лінгвістиці, що базується виключно на розподілі одиниць відносно одна одної у потоці мовлення, вивченні оточення (дистрибуції) аналізованої одиниці.

Дистрибуція (від англ. *distribution* – розподіл, розповсюдження, від лат. *distributio* – поділ, розподіл) – узагальнена сукупність усіх оточень, у яких трапляється одиниця мови – фонема, морфема, слово і т. д., на відміну від оточень, у яких вона траплятися не може.

Дедукція – спосіб дослідження, при якому хід наукової думки переходить від загального до конкретного; одна з форм умовиводу, за якої на основі загального правила з одних положень, як істинних, виводиться нове істинне положення.

Діахронія (від грец. *dia* – через і *chronos* – час, тобто різночасність) – 1) історична послідовність розвитку мовних явищ; 2) дослідження мови в часі, в її історичному розвитку.

Зіставний метод – сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки. Синоніми: контрастивний метод, типологічний метод.

Евристика – наука, що вивчає способи наукового пошуку та здійснення наукових відкриттів.

Експансіонізм (від франц. *expansionnisme*, від лат. *expansio* – розширення, поширення) – використання здобутків інших наук для пояснення мовних явищ; вихід лінгвістики (когнітивної) в інші науки.

Експеримент – один із методів пізнання, цілеспрямоване вивчення об'єкту з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначаються певною пошуковою ідеєю і має чітко виражену мету. Метод пов'язаний із активним і цілеспрямованим втручанням дослідника в природні умови існування предметів і явищ або створенням штучних умов, необхідних для виявлення його відповідної властивості.

Експланаторність (від англ. *to explain* – пояснювати) – принцип пояснення мовних явищ.

Експонент (від лат. *exponens* – той, що виставляє напоказ) – план вираження мовного знака, позначувальне.

Епістема (від грец. *episteme* – знати, пізнавати, розуміти) – поняття в античній філософії, введене М. Фуко, що позначає знання (також науку або пізнання). Воно відображає уявлення про якийсь глобальний принцип організації всіх проявів людського життя (культури), якійсь «структурі перш за всі інші структури», яка конститує і за правилами якої функціонують всі інші структури. Ця домінуюча структура описується як семіотичний феномен та, відповідно, вивчається методами, придатними для опису мови.

Епістемологія (від грец. *episteme* – знання, *logos* – учення) – філософськометодологічна дисципліна, предметом дослідження якої є знання як таке, його будова, структура, функціонування й розвиток. Традиційно ототожнюється з теорією пізнання.

Індукція (від лат. *inductio* – наведення, збудження) – прийом дослідження, хід наукової думки від конкретного знання до загальних положень, від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому.

Компонентний аналіз (від лат. *componens* – той, що складає) – методика дослідження плану змісту значеннєвих одиниць мови з метою розщеплення значення на мінімальні семантичні складники (компоненти).

Лінгвістика, або мовознавство – наука про будову та історичний розвиток мови, вивчає природну людську мову загалом (у всьому обсязі властивостей, функцій, будови, функціонування й історичного розвитку мови) і всі мови світу як її індивідуальних представників.

Метод – сукупність прийомів, способів, методик вивчення мови, пов'язаних з певною лінгвістичною теорією.

Метод зіставний – сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою для виявлення її специфіки. Синоніми: контрастивний метод, типологічний метод.

Методи кількісні – використання підрахунків і вимірювань при вивченні мови і мовлення.

Методи статистичні – сукупність операцій та обчислень, використовуваних математичною статистикою для аналізу великих масивів даних, що підлягають дії значної кількості факторів, які неможливо індивідуалізувати.

Методика безпосередніх складників – спосіб подання словотвірної структури слова і синтаксичної структури словосполучення чи речення у вигляді ієрархії вкладених один в одного елементів.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Методика семантичного поля – спосіб дослідження лексико-семантичних систем двох чи більше мов, який полягає в тому, що семантичне поле однієї мови накладається на відповідне поле іншої і таким чином устанавлюються їхні відмінності, зумовлені неоднаковим членуванням мовами навколишнього світу.

Метод структурний – метод синхронного аналізу мовних явищ, який базується на основі зв'язків і відношень між мовними елементами.

Методологічна основа дослідження – основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження.

Методологія – вчення про методи наукового дослідження; стратегії та процедури, що застосовують науковці у своїх дослідженнях; сукупність методів; учення про правила мислення при створенні теорії науки; це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Методологія лінгвістична – сукупність науково-дослідних аспектів, методів і методик дослідження мови.

Методологія наукового пізнання – учення про принципи, форми й способи науково-дослідницької діяльності.

Напрямок функційний – функційно-семантичний опис різноярусних засобів, об'єднаних спільною змістовою функцією. Основу об'єднання становить поняттєва категорія, що виражається в мові граматичними, лексичними та імпліцитними засобами; аналіз функцій мови, функціонування мови як системи.

Описовий метод – система дослідницьких прийомів, які використовуються для характеристики мовних явищ, опису системи мови на певному етапі її розвитку. Опрощення – злиття двох морфем в одну.

Парадигма сучасна лінгвістична – система поглядів на мову як об'єкт дослідження, втілена у відповідних концепціях, теоріях, методологіях і дослідницьких програмах, на базі яких створюються нові дослідницькі напрями, зокрема «гібридні» лінгвістичні дисципліни.

Порівняльно-історичний метод – це система дослідницьких прийомів, які використовуються для дослідження споріднених мов для виявлення закономірностей їхнього розвитку.

Порівняння – один із найпоширеніших методів пізнання. Це процес встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності,

а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Прийоми внутрішньої інтерпретації – способи вивчення мовних явищ на основі їх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків.

Прийоми зовнішньої інтерпретації – способи вивчення мовних явищ за зв'язком із позамовними (соціологічними, логіко-психологічними та ін.) явищами.

Прийоми міжрівневої інтерпретації – способи дослідження мовних явищ, які полягають у тому, що одиниці одного рівня використовують як засіб лінгвістичного аналізу одиниць іншого рівня.

Синтез – це метод пізнання, який є наслідком з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле.

Спостереження – найелементарніший метод, який, як правило, є складовою інших емпіричних методів, і полягає у систематичному цілеспрямованому вивченні об'єкта.

Структурний метод – дослідження не окремих мовних фактів, а мови як системи структурних одиниць з певними відношеннями.

Функціональна лінгвістика – сукупність шкіл і напрямів, які характеризуються переважною увагою до вивчення функціонування мови як засобу спілкування. Синонім: функціоналізм.

Питання для самоперевірки

- ✓ Визначте об'єкт і завдання лінгвометодології на сучасному етапі.
- ✓ Простежте співвідношення понять *наукова парадигма*, *науковий напрям*, *наукова течія*, *наукова школа*, *науковий підхід*, *наукова теорія*.
- ✓ Якими принципами керувалась порівняльно-історична (генетична, еволюційна) наукова парадигма?
- ✓ На яких засадах ґрунтувалася системно-структурна (структуралістська таксономічна) наукова парадигма?
- ✓ Які кардинальні зміни відбулися в лінгвістичних дослідженнях із виникненням комунікативно-функціональної (прагматичної) парадигми?
- ✓ На що спрямована когнітивна (когнітивно-дискурсивна) парадигма дослідження мови?
- ✓ Чому антропоцентризм вважають загальною тенденцією сучасного лінгвістичного пізнання?

- ✓ Опишіть принцип дискурсоцентризму в сучасній лінгвістиці (у класичному мовознавстві – мовоцентризму).
- ✓ Які Ви знаєте дослідницькі принципи функціоналізму в мовознавстві?
- ✓ На яких лінгвістичних концепціях ґрунтуються принципи етноцентризму й діалогічності?
- ✓ Схарактеризуйте загальнонаукові методи дослідження.
- ✓ У чому полягає відмінність порівняльно-історичного й зіставного методу в мовознавстві?
- ✓ Чому описовий метод вважають найдавнішим і найпоширенішим основним мовознавчим методом? Які Ви знаєте прийоми цього методу?
- ✓ У яких методиках реалізується структурний метод?
- ✓ Чи відомі Вам методи інших наук, які застосовують у мовознавстві?
- ✓ Які наукові парадигми домінують у сучасній лінгвістиці? Які нові методи й методики вони використовують?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 2. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Предмет, завдання, концептуальні засади та галузі української лінгводидактики. Нові підходи до мовної освіти.
2. Єдність теорії і практики у процесі навчання мови. Особливості відображення в змісті шкільного курсу української мови теоретичних основ наукової лінгвістики (*лінгвістичні основи навчання мови*).
3. Сутність і мета компетентнісного, практико-орієнтованого (комунікативно спрямованого) навчання мови.

4. Змістові лінії *Програми* з української мови рівня стандарту для старшої школи.
5. Специфіка мовнокомунікативної підготовки у профільній філологічній школі за *Програмою* з української мови (профіль – українська філологія) для старшої школи.
 - 5.1. Мета і завдання профільного навчання з української мови.
 - 5.2. Особливості організації профільного навчання за філологічним напрямом (профіль – українська філологія).
 - 5.3. Можливості предмета «українська мова» (профіль – українська філологія) у формуванні ключових компетентностей через наскрізні лінії.
 - 5.4. Взаємопов'язок лінгвістичної, мовної, мовленнєвої (комунікативної), соціокультурної, діяльнісної (стратегічної) змістових ліній.
 - 5.5. Принципи навчання української мови.
6. Підручники з української мови для учнів старших класів і профільної школи ЗЗСО: типи, функції і принципи побудови.
7. Традиційні й новітні методи навчання української мови у старших класах і профільній школі ЗЗСО. Особливості застосування міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, інтегрованого та проблемного навчання.
8. Шляхи удосконалення лінгвістичних (мовних) і мовленнєвих компетентностей учнів старшої школи.
9. Траєкторія мовної освіти майбутнього вчителя-словесника: теоретико-методична й культуромовна підготовка на заняттях з дисциплін лінгвістичного та лінгводидактичного циклу в ЗВО.

Рекомендована основна література

- Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / М. Пентилюк та ін. ; за заг. ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 319 с.
- Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навч. закладів. Академічний рівень / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов; наук. ред. І. Р. Вихованець. Київ : Зодіак-ЕКО, 2010. 256 с.
- Українська мова: 11 клас: підручник для загальноосвітнього навч. закладу. Рівень стандарту / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2011. 256 с.
- Українська мова. 10 клас (рівень стандарту): підручн. / О. Авраменко. Київ : Грамота, 2018. 208 с.

Українська мова. 10–11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407)). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Українська мова. 10–11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407)). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Методика навчання української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://subject.com.ua/ukrmova/method/index.html>

Термінологічний словник

Активізація пізнавальної діяльності — мобілізація вчителем, викладачем інтелектуальних, моральних та фізичних сил учнів, студентів для досягнення конкретної мети навчання й виховання.

Актуалізація досвіду учнів (лат. *actualis* — справжній, теперішній) — відтворення в пам'яті учнів знань, уявлень, чуттєвого досвіду.

Аудіювання (лат. *audire* — слухати) — рецептивний вид мовленнєвої діяльності; слухання, смислове сприйняття усного повідомлення. Складається із сприйняття мовної форми і розуміння змісту повідомлення.

Бар'єри спілкування (франц. *barriere* — перешкода) — психологічні перешкоди, які виникають у спілкуванні.

Бесіда — розмова, обмін думками між двома чи кількома особами. У психології використовується як метод вивчення психічних явищ у процесі безпосереднього спілкування за спеціально розробленою програмою. У педагогіці — метод навчання, за якого педагог за допомогою вміло поставлених запитань спонукає учнів, студентів до відтворення набутих раніше знань, до самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу.

Бесіда репродуктивна (лат. ге і *producere* — знову виробляти) — бесіда, спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу.

Бесіда фронтальна — бесіда, яка проводиться з усім класом або студентською групою.

Викладання — діяльність викладача в процесі навчання, під час якої він ставить перед учнями (студентами) пізнавальні завдання, повідомляє нові знання, організовує спостереження, лабораторні і

практичні заняття, керує їх самостійною роботою, перевіряє якість знань, умінь і навичок.

Використання життєвого досвіду учнів, студентів — метод навчання, який полягає в осмисленні наукових основ перебігу процесів, які учні, студенти спостерігали в житті чи в яких самі брали участь.

Вправа — метод навчання, що передбачає багаторазове повторення певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коригуванням.

Вправа вступна — вправа, що сприяє засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій.

Вправа підготовча — вправа, що готує учнів до сприйняття нових знань і способів їх застосування на практиці. Вправа пробна — вправа, яка за своєю сутністю є першим завданням на застосування щойно засвоєних знань.

Вправа творча — вправа, яка за змістом і методами виконання наближається до реальних життєвих ситуацій.

Вправа тренувальна — вправа, яка передбачає набуття учнями навичок у стандартних умовах (за зразком, інструкцією).

Вправляння — багаторазове виконання певних дій чи видів діяльності з метою їх освоєння, яке ґрунтується на розумінні й супроводжується свідомим контролем і коригуванням. У педагогіці — метод виховання, що полягає у поступовому створенні умов, у яких вихованець виконує певні дії з метою вироблення і закріплення позитивних форм поведінки.

Говоріння — вид мовленнєвої діяльності з використанням вокального каналу комунікації, який полягає у створенні повідомлень (мовленнєвих актів), скерованих адресатові.

Гра дидактична — спеціальна гра для старших дошкільнят, за допомогою якої дорослі поступово залучають їх до процесу навчання.

Гра пізнавальна — метод, що передбачає захоплюючу розважальну діяльність, яка сприяє засвоєнню учнями знань, набуттю вмінь та навичок.

Гра сюжетно-рольова — колективна дитяча гра зі спільним задумом — сюжетом, відповідно до якого між учасниками розподіляються ролі. Сприяє розвитку в дітей комунікативних навичок і вмінь.

Групова робота на уроці — форма організації навчання в малих групах на основі співробітництва, з чітко розподіленими ролями.

Гуманізація освіти (лат. *humanitas* — людство, людяність) — основна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їх людино-творчої функції.

Гуманітаризація освіти — переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, насамперед культури, людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямована на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання, на формування особистісної зрілості учнів, студентів, розвиток їх творчих здібностей.

Демонстрування (лат. *demonstratio* — показування) — метод навчання, що передбачає використання приладів, дослідів, технічних установок та ін.

Державний стандарт освіти — сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Дидактика (гр. *didaktikos* — повчальний) — галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання, а також виховання у процесі навчання.

Дидактична структура уроку — сукупність змістово-процесуальних характеристик навчання, що визначається дидактичною метою уроку й забезпечує його цілеспрямованість.

Диспут (як метод виховання) (лат. *disputo* — міркувати, сперечатися) — спір на наукову, літературну чи іншу тему, колективне обговорення питань, що хвилюють.

Диференційоване навчання — спосіб організації навчально-виховного процесу, що враховує типові індивідуальні особливості учнів, студентів.

Ділова спрямованість особистості — вид спрямованості особистості, що характеризується переважанням мотивів, породжених діяльністю і спрямованих на неї.

Домашня навчальна робота учнів — форма організації навчання; самостійна, позаурочна робота учнів з виконання навчальних завдань.

Дослідна робота — метод навчання, що передбачає пошукові завдання і проекти, які дають змогу індивідуалізувати навчання, розширити обсяг знань учнів (студентів).

Духовна педагогіка — галузь педагогічних знань, що передбачає пріоритет релігії у вихованні й навчанні особистості.

Евристична (сократівська) бесіда — бесіда, у процесі якої викладач уміло сформульованими запитаннями скеровує учнів, студентів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними раніше знання, спостереження.

Експеримент (лат. *experimentum* — проба, дослід) — метод духовного освоєння світу і людської діяльності, що ґрунтується на дослідах, випробовуваннях, моделюванні тощо. У психології — метод збирання фактів у спеціально створених умовах, які забезпечують активний прояв необхідних психічних явищ. У педагогії — метод вивчення певного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих умовах.

Експеримент перевірковий — педагогічний метод, що передбачає перевірку гіпотези, сформованої у процесі усвідомлення проблеми.

Експеримент творчий (формуючий) — педагогічний метод, що передбачає конструювання нових педагогічних явищ і процесів.

Експеримент–констатація — педагогічний метод, що передбачає вивчення наявних педагогічних явищ і процесів.

Засіб навчання — допоміжний матеріальний засіб школи (вищого навчального закладу), що виконує специфічні дидактичні функції.

Застосування на практиці знань, умінь і навичок — перехід у навчальній діяльності від абстрактного до конкретного, що досягається різноманітними вправами, самостійною роботою на лабораторних і практичних заняттях.

Зміст освіти — система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя.

Знання — узагальнений досвід людства про дійсність, що має форму фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій.

Ілюстрування (гр. *illustrator* — той, хто освітлює, пояснює) — метод навчання, який полягає у використанні на заняттях наочності: плакатів, карт, рисунків на дошці, картин та ін.

Лекція проблемна — лекція, що передбачає засвоєння нової інформації шляхом її «відкриття».

Лекція-візуалізація (лат. *visualis* — зоровий) — лекція, на якій демонструють явища і процеси у зручній для зорового сприйняття формі, використовуючи такі демонстраційні матеріали, які не тільки доповнюють слова, а й самі виступають змістовними повідомленнями.

Лекція-прес-конференція — лекція, зміст якої будують на основі отриманих лектором запитань від студентів.

Лінгводидактика — методична дисципліна, метою якої постає опис мови як навчальної дисципліни та лінгвопедагогічне та лінгвотехнологічне конструювання навчально-теоретичного і навчально-практичного матеріалу.

Метод аналізу результатів діяльності учня — метод, що передбачає вивчення кількісного і якісного складу результатів різних видів діяльності, успішності, участі у конкурсах, громадської роботи учнів, студентів, який дає змогу скласти уявлення про їх освітній рівень, вихованість та ін.

Метод навчання — спосіб упорядкованої взаємодії вчителів та учнів, за допомогою якого вирішуються проблеми освіти, виховання і розвитку в процесі навчання.

Метод науково-педагогічного дослідження — шлях опанування складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей виховання і навчання.

Метод педагогічного спостереження — метод, що передбачає спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах.

Методи контролю — сукупність методів навчання, які дають змогу перевірити рівень засвоєння учнями, студентами знань, сформованості вмінь і навичок.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності — сукупність методів, спрямованих на передавання і засвоєння учнями знань, формування умінь та навичок.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності — методи навчання, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів, студентів навчальною інформацією.

Навчальна дискусія — метод навчання, який полягає в обговоренні учителем і учнями, студентами спірного питання навчального матеріалу.

Педагогічна технологія (гр. *techne* — мистецтво, майстерність і *logos* — слово, вчення) — сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і поєднання форм, методів, способів, прийомів, виховних засобів (схем, креслень, діаграм, карт).

Педагогічний вплив — педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних рис і якостей, знань, навичок і звичок.

Пояснення — метод навчання, що полягає в словесному тлумаченні слів, термінів, понять, явищ, принципів дій приладів, використання наочних посібників тощо.

Пояснювально-ілюстративне навчання — технологія навчання, при якій пізнавальна діяльність має репродуктивний характер.

Предмет дидактики — зміст освіти підростаючого покоління і організація процесу, що забезпечує оволодіння цим змістом.

Принцип навчання (дидактики) — твердження, що визначає зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи школи.

Проблемне навчання — різновид розвиваючого навчання, істотною рисою якого є здатність формувати творче мислення особистості та прищеплювати навички наукового пошуку.

Програма виховання (гр. *programma* — розпорядження, оголошення) — короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного закладу щодо виховання учнів, студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Програмоване навчання — різновид репродуктивного підходу до навчання, який передбачає використання спеціальних програм управління процесом засвоєння знань.

Розвиваюче навчання — спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на ефективний розвиток пізнавальних процесів школярів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо.

Самостійне спостереження — метод навчання, що передбачає самостійне сприймання учнями, студентами явищ дійсності у процесі навчання.

Слухання — вид мовленнєвої діяльності, активний процес відбору звукових сигналів у комунікації. Включає аспекти: сприйняття слухом, уважність, розуміння і запам'ятовування.

Питання для самоперевірки

- ✓ Що вивчає лінгводидактика? Чи відрізняються концептуальні засади української лінгводидактики вищої та середньої школи?
- ✓ Які нові підходи до мовної освіти задекларовані в нормативних документах останніх років? Чому зацентровано на компетентнісному, практико-орієнтованому (комунікативно спрямованому) навчанні мови?

- ✓ Яке має бути, на Вашу думку оптимальне співвідношення теоретичних і практичних аспектів у навчання мови в ЗЗСО?
- ✓ Що спільного й відмінного Ви вбачаєте у змістових лініях *Програм* з української мови рівня стандарту та профільного рівня для старшої школи?
- ✓ Підручники для старших класів яких авторів Ви знаєте? За якими підручниками навчалися Ви свого часу? Чи помітили Ви якісь зміни?
- ✓ Які традиційні методи навчання української мови, на Вашу думку, залишаються актуальними у ЗЗСО?
- ✓ Назвіть новітні методи й форми навчання української мови. Які з них найдоцільніші у старших класах і профільній школі ЗЗСО?
- ✓ Наскільки важливі міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки, інтегроване та проблемне навчання в сучасній мовній освіті?
- ✓ Запропонуйте шляхи вдосконалення лінгвістичних (мовних) і мовленнєвих компетентностей учнів старшої школи.
- ✓ Які дисципліни лінгвістичного та лінгводидактичного циклу в ЗВО Ви вважаєте найнеобхіднішими для підготовки вчителя-словесника?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 3. СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Системний характер мови. Парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні відношення між мовними одиницями.
2. Співвідношення системних і несистемних явищ у мові.
3. Структура мови. Основні й проміжні рівні мови.
4. Фонологічна система мови.
5. Граматична система мови.

6. Лексико-семантична система мови.
7. Морфонологічний, словотвірний та фразеологічний рівні мови.
8. Міжрівневі категорії мови.
9. Мовна (лінгвістична) змістова лінія у шкільному курсі української мови.

Рекомендована основна література

Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. С. 207–296.
Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 79–97, 430–475.

Термінологічний словник

Асиметричний дуалізм мовного знака – непаралельність плану вираження і плану змісту мовного знака, суть якого полягає в тому, що позначувальне прагне мати інші значення, а позначуване (значення) прагне виразитися іншими знаками.

Гіпотеза вроджених мовних структур – гіпотеза Н. Хомського, згідно з якою мовні структури не набуваються через досвід, а народжуються разом із людиною й існують у кожного індивіда в потенції.

Грамматика (від грец. *grammatike (techne)* – мистецтво читати і писати букви, від *gramma* – буква) – 1) будова мови, тобто система способів словотворення, морфологічних категорій і форм, синтаксичних категорій і конструкцій; 2) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.

Денотат (від лат. *denotatus* – позначений) – предмет чи явище навколишньої дійсності, із яким співвідноситься певна мовна одиниця; те, що можна назвати певним іменем.

Закони розвитку мови – це зміни, що призводять до перетворень у фонетичній, граматичній та лексичній системах, як-от закон економії сил.

Знаковий рівень мови – рівень мови, на якому її одиниці виступають як знаки (словосполучення, слова і морфеми).

Ієрархічні відношення у мові – відношення структурно простіших одиниць до складніших: фонем до морфем, морфем до лексем, лексем до речення.

Парадигма (від грец. *paradeigma* – приклад, зразок) – 1) у широкому розумінні – ряд протиставлених мовних одиниць, кожна з яких

визначається відношеннями до інших; 2) у вужчому розумінні – об'єднання мовних одиниць у певні класи, де кожна з них може у мовленні бути заміненою іншою одиницею цього класу.

Парадигматика – один із двох системних аспектів у вивченні мови, що розглядає мовні одиниці як сукупності структурних елементів, об'єднаних у пам'яті мовців і пов'язаних відношенням протиставлення.

Парадигматичні відношення – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови.

Рівні мови – складові частини структури мови (яруси), кожна з яких характеризується сукупністю відносно однорідних одиниць і набором правил, що регулюють їх використання та групування в різні класи й підкласи, і знаходиться в ієрархічних відношеннях щодо інших.

Семантика (від франц. *semantique* – наука про зміст, від грец. *semantikos* – який має значення, означає) – 1) план змісту в мові; 2) значення мовної одиниці; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові.

Синтагматика – один із двох системних аспектів у вивченні мови, який розглядає відношення між послідовно розташованими одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в реальному потоці мовлення або в тексті, тобто сполучуваність мовних одиниць.

Синтагматичні відношення – відношення одиниць, розташованих лінійно; здатність мовних одиниць поєднуватися.

Структура мови – спосіб організації мовної системи, її внутрішньої будови.

Теорія ієрархії мовних рівнів – теорія французького мовознавця Еміля Бенвеніста, згідно з якою мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту входять до вищого рівня.

Теорія ізоморфізму – теорія польського мовознавця Єжи Куриловича, яка доводить відсутність якісної відмінності між різними рівнями мови і дозволяє застосовувати в їх дослідженні одні й ті самі методи і принципи.

Трансформаційний аналіз – експериментальний прийом визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами через подібності й відмінності в наборах їх трансформацій.

Трансформація – закономірна зміна основної моделі (ядерної структури), що призводить до створення вторинної мовної структури.

Узус (від лат. *usus* – користування, вживання, звичай) – загальноприйняте в певному суспільстві вживання мовних засобів на відміну від його okazіонального (випадкового, індивідуального) використання.

Питання для самоперевірки

- ✓ Чому мову вважають системою систем? Як співвіднесені поняття системи і структури мови?
- ✓ Наведіть приклади парадигматичних і синтагматичних відношень між мовними одиницями.
- ✓ У чому виявляються ієрархічні відношення в мовній системі?
- ✓ Розкрийте співвідношення системних і несистемних явищ у мові.
- ✓ Назвіть словотвірні й морфологічні категорії української мови та їхні функційні ознаки.
- ✓ Вкажіть принципи класифікації синтаксичних одиниць і категорій?
- ✓ Які граматичні категорії мають міжрівневий характер і чому?
- ✓ Які мовні одиниці і яким чином репрезентують лексико-семантичну систему мови?
- ✓ Схарактеризуйте проміжні рівні мовної системи.
- ✓ Що являє собою фонологічна система мови?
- ✓ Які особливості відображення теоретичних основ наукової лінгвістики в мовній змістовій лінії навчальних програм для старшої школи?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 4. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Об'єкт, завдання й методи психолінгвістики та когнітивної лінгвістики як міждисциплінарних наук.
2. Мова і мислення. Психолінгвістичні теорії процесів породження (продукування), сприйняття й розуміння мовлення.
3. Онтогенез мовної здатності.
4. Пам'ять як система репрезентації знань у психолінгвістиці. Пам'ять – знання – компетенція.
5. Проблеми ментального лексикону в психолінгвістиці та категоризації в когнітивній лінгвістиці. Прототипна семантика.
6. Принципи і проблеми когнітивної семантики. Когнітивна граматика.
7. Роль мови у процесі пізнання. Структури репрезентації знань. Когнітивне моделювання.
8. Поняття концепту, концептосфери й мовної (концептуальної) картини світу в сучасній лінгвістиці.
9. Методики асоціативного експерименту та концептуального аналізу. Нейролінгвістичне програмування.
10. Когнітивна методика навчання української мови в ЗЗСО. Психолінгвістичні особливості процесу оволодіння рідною та іноземними мовами у шкільному віці.

Рекомендована основна література

Засекіна Л.В., Засекін С.В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. С. 54–62, 93–100, 137–141.

http://psychotransling.ucoz.com/_ld/0/17_.pdf ;

<https://studfile.net/preview/5722187/>

Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Калмикова Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко; За заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. С. 50–66, 87–100. https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/Kalmykova_Psykholohiia-movlennia-i-psykholinhvistyka.pdf

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 206–240, 377–420, 469–474, 693–702.

https://www.academia.edu/19314183/Selivanova_O_O_Suchasna_lingvist_yka_napriamy_ta_problemy_1576

Термінологічний словник

Асоціація – по'вязування двох явищ, двох уявлень, двох об'єктів, як правило, стимулу й реакції.

Аналіз тексту психолінгвістичний – аналіз тексту з позицій природи людської психіки (у колі уваги – процеси сприймання, розуміння, породження тексту тощо).

Гештальт – у когнітивній лінгвістиці – концептуальна структура, цілісний образ, що містить у собі почуттєві й раціональні компоненти в їхній єдності як результат цілісного, нерозчленованого сприйняття ситуації.

Інтерпретація - когнітивний процес і водночас результат в установленні смислу мовленнєвих і/або немовленнєвих дій, | процес, який має свої результати. Для здійснення інтерпретації презумпція інтепретованості об'єкта.

Категоризація - процес утворення та визначення категорій, членування внутрішнього й зовнішнього світу людини відповідно до її функціонування та буття, впорядковане представлення різноманітних явищ через зведення їх до меншої кількості розрядів, об'єднань тощо.

Картіна світу мовна – вияв у категоріях (значною мірою і у формах) мови уявлень певного мовного колективу про будову, елементи і процеси дійсності в її співвідношенні з людиною-мовцем.

Когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Когнітивна граматики - граматичні концепції та моделі опису мов, які орієнтуються, як і вся когнітивна лінгвістика, на вивчення когнітивних аспектів мовних явищ.

Когніція – основне поняття когнітивної лінгвістики, що позначає сукупність психічних (ментальних, мисленнєвих) процесів сприйняття світу, простого спостереження за довкіллям, категоризації, мислення, мовлення та ін., які виступають засобом

опрацювання та систематизування інформації, що надходить людині або зовні, або уже реінтерпретована людиною.

Концепт – оперативна одиниця мислення і / або людської психіки, квант структурування знання, що відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті й поняттєвої системи, що об'єднує смисли, якими оперує людина в процесах мислення; у когнітивній лінгвістиці – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; у комунікативній лінгвістиці, психолінгвістиці – оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*linguamentalis*), усієї картини світу, відображеної в мозку людини; відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу.

Концептосфэра – сукупність концептів, які формується світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння мовців.

Лінгвістика когнітивна – напрям лінгвістичних досліджень, що виник на початку 80-х років ХХ ст. на перетині когнітології (науки про знання), когнітивної психології (психології пізнання), психолінгвістики та лінгвістики у рамках когнітивної науки. Когнітивна лінгвістика досліджує механізми знання мови і механізми вияву знань у мові, проблеми співвідношення мови і свідомості, роль мови в концептуалізації і категоризації світу.

Лінгвоконцептологія – наука про концепти. Лінгвоконцептологія виокремилася з когнітивної лінгвістики наприкінці 90-х р. ХХ ст. Її метою є розгляд закономірностей концептуалізації, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти за поняттєвою класифікацією. Складником концептуалізації є концепти – інформаційні структури свідомості.

Ментальний лексикон – система знань індивіда про слова та еквівалентні ним одиниці. Виконує складні функції не лише із мовними одиницями, а й структурами екстралінгвістичного знання, що лежить у їх основі.

Пам'ять – форма психічного відображення дійсності, психічний процес, який полягає у відбитті, збереженні й відтворенні слідів минулого досвіду.

Порóдження мóвлення / продукувáння мовлення – складний і багатоетапний, інтенційно, інтеракційно і ситуаційно мотивований процес формування висловлення на основі мовленнєвої спроможності

особистості, її комунікативної компетенції; послідовність процесу переходу від мовленнєвого наміру до усного або письмового тексту, який доступний для сприйняття (розуміння).

Психолінгвістика – вивчає процеси сприйняття / розуміння і формування, продукування мовлення (зокрема й говоріння) та співвідношення цих процесів із мовною системою, а також питання мовного впливу на суспільну свідомість, експериментальне дослідження психологічної діяльності суб'єкта щодо засвоєння та використання мовної системи.

Фрейм – ті чи ті структури, що репрезентують стереотипні ситуації у свідомості людини та своїм призначенням мають ідентифікацію нових ситуацій, що ґрунтуються на відповідному стереотипному шаблоні; мовне утворення на позначення відповідної стереотипної ситуації як складника певної концептуальної цілісності; будь-яка система мовного вибору.

Питання для самоперевірки

- ✓ Доведіть, що антропоцентризм є одним із дослідницьких принципів лінгвокогнітології та психолінгвістики.
- ✓ Порівняйте специфіку когнітивного та психолінгвістичного підходів до аналізу мовних явищ.
- ✓ З'ясуйте сутність категоризації та концептуалізації як основних пізнавальних процесів, їхню роль у формуванні мовної картини світу.
- ✓ Обґрунтуйте принципи когнітивної граматики як однієї з провідних концепцій когнітивної семантики.
- ✓ Схарактеризуйте пропозиційний підхід до моделювання структур репрезентації знань. Як витлумачував *пропозицію* український мовознавець І. Р. Вихованець?
- ✓ Як представлена предикатно-актантна структура речення в рольовій (відмінковій) граматиці Ч. Філлмора та теорії валентності Л. Теньєра й семантичного синтаксису І. Р. Вихованця?
- ✓ Розкрийте специфіку фреймового підходу в пропозиційному моделюванні, а також поняття фрейму і його типологію.
- ✓ Розмежуйте значення термінів *концепт* і *поняття*, встановіть їхню структуру. Які критерії покладені в основу класифікації концептів?
- ✓ Ознайомтеся з відомими у психолінгвістиці концепціями породження (продукування) мовлення. Яка з них, на Вашу думку, найбільш аргументована?

- ✓ Здійсніть порівняльний аналіз основних психолінгвістичних моделей сприйняття й розуміння мовлення. Які з них мають найбільше переваг і застосувань у практичній діяльності?
- ✓ Які дослідження передбачає проблема онтогенезу мовлення?
- ✓ Схарактеризуйте термінопоняття *пам'ять, знання, мовна компетенція* з погляду психолінгвістики й лінгвокогнітології.
- ✓ Наведіть кілька найвідоміших у психолінгвістиці визначень і класифікацій *асоціацій*. Обґрунтуйте тезу, що асоціації є найбільш важливим показником організації ментального лексикону людини.
- ✓ У яких галузях лінгвістики і навіщо використовують методику асоціативного експерименту?
- ✓ Вкажіть сутність, завдання, принципи й методи нейролінгвістичного програмування.
- ✓ Розкрийте психологічні механізми мовленнєвої діяльності. Які види мовленнєвої діяльності є предметом психолінгвістики?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

Змістовий модуль 2

МОВЛЕННЄВА КОМУНІКАЦІЯ ТА ДИСКУРС

ТЕМА 5. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Об'єкт, предмет і завдання теорії мовної комунікації.
2. Методи дослідження мовної комунікації.
3. Моделі й типи комунікації.
4. Основні поняття теорії мовної комунікації:
 - а) адресант і адресат, кодування й декодування повідомлень;
 - б) комунікативний канал і комунікативний шум;
 - в) ситуативний контекст, імплікатури, пресупозиції та постсупозиції;
 - г) мова, мовлення, мовленнєва діяльність, внутрішнє і зовнішнє мовлення;
 - г) механізми та процеси мовленнєвої діяльності (породження, сприйняття й розуміння мовлення);
 - д) комунікативний (мовленнєвий) акт, комунікативна (мовленнєва) подія, мовленнєвий жанр;
 - е) комунікативний намір (інтенція); комунікативна поведінка, комунікативні ролі;
 - є) локуція, ілокуція, перлокуція; типи мовленнєвих актів; вербальна й невербальна комунікація.
 - ж) мовна особистість, комунікативний паспорт мовця; прагматограма діалогічного мовлення.
5. Мовленнєва (комунікативна) змістова лінія у шкільному курсі української мови.

Рекомендована основна література

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. С. 51–85, 156–185, 271–303.
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009736> ;
http://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 550–630.

Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 54–78.

<https://academia-pc.com.ua/product/217>

Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 28–95, 191–211.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk756619.pdf>

Термінологічний словник

Адресант – особа, яка ініціює комунікативний акт, кодує повідомлення мовними засобами й передає адресатові.

Адресат – особа, яка сприймає й інтерпретує повідомлення адресанта; отримувач інформації, реципієнт.

Акт ілокутивний / ілокуційний – один з трьох компонентів (поряд з актом локутивним, перлокутивним) мовленнєвого акту як засобу вираження певної комунікативної інтенції, мети адресанта та її донесення до адресата, що надає висловленню потрібного комунікативного спрямування.

Акт комунікативний – мовленнєва взаємодія між адресантом й адресатом, у процесі якої вирішуються комунікативні завдання, пов'язані з конкретною комунікативною ситуацією; інтеракція.

Акт локутивний – акт вимови речення; один з трьох складників мовленнєвого акту, що пов'язує повідомлення з дійсністю (визначає його смисл і референцію) і виявляється у формуванні пропозиції повідомлення.

Акт мовленнєвий – психофізичний процес, зв'язок між мовцем (адресантом) і слухачем (адресатом), що передбачає три компоненти: говоріння (писання), сприйняття, розуміння мовлення (тексту).

Акт мовленнєвий непрямий — мовленнєвий акт, у якому іллокуція адресанта виражена не буквально засобами повідомлення, а повинна «вчитуватись» адресатом з опертям на імплікатури дискурсу.

Акт мовленнєвий прямий — мовленнєвий акт, у якому іллокуція адресанта виражена буквально засобами повідомлення.

Жанр мовленнєвий – одиниця мовленнєвої системи, інваріант вербальної комунікації, що характеризується спільністю тематичного змісту, композиційно-структурних, інтенційно-прагматичних, стилістичних та інших ознак.

Засоби паралінгвістичні – немовні засоби комунікації (кінесика, проксемика, ольфакторика, засоби інших семіотичних систем), що супроводжують вербальну комунікацію: різноманітні жести, рухи частин тіла та ін.

Засоби спілкування вербальні – засоби мовного коду, тобто слова, словосполучення, речення, висловлення, що передають інформацію.

Засоби спілкування невербальні – засоби комунікації, що безпосередньо не пов'язані з мовним кодом (жести, міміка, постави тіла, погляд, відстань між учасниками спілкування тощо).

Ілокуція – один зі складників мовленнєвого акту, що передбачає втілення у висловлення певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлення відповідної комунікативної спрямованості; намір, мета адресанта в мовленнєвому акті.

Імплікатури (англ. *implication*, від лат. *implicamentum* — плетіння) мовленнєвого спілкування — прагматичні компоненти змісту повідомлень, мовленнєвих жанрів, дискурсів, які виводяться адресатом з контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максим, постулатів та конвенцій спілкування.

Імплікація (лат. *implicatio* — сплетення, переплетення) — логічна операція, що пов'язує два висловлювання в одне складне і, як правило, в мові відповідає сполучнику «якщо..., то ...».

Імпліцитний (франц. *implicite* — неявний) смисл (інформація) — неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

Інтеракція – взаємодія комунікантів у процесах спілкування з використанням засобів мовного і позамовного кодів.

Канал комунікації — «місток», який поєднує адресанта і адресата; засоби, за допомогою яких надсилається повідомлення.

Код мовний – сукупність засобів мови, що використовуються у комунікації і характеризуються певною однорідністю (літературна мова, соціальні чи територіальні діалекти тощо); засіб комунікації.

Коди вербальні – система знаків природної мови, яку використовують для передавання і кодування інформації.

Коди невербальні – немовні засоби, що охоплюють різні знакові системи і використовуються для передання інформації, інтенсифікації процесу передання.

Комунікація – мовленнєве спілкування, використання мови для спілкування та обміну інформацією; передавання від однієї особи

іншій якогось повідомлення з певною метою; взаємодія між учасниками спілкування за допомогою вербальних, невербальних і паравербальних (паралінгвістичних) засобів.

Лінгвістика комунікативна – розділ мовознавства (почасти новий напрям сучасної науки про мову), що вивчає закономірності, складники і чинники комунікативної діяльності, мовленнєве спілкування, яке охоплює відповідні компоненти: мовця, адресата, повідомлення, контекст, дискурс (текст), мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт, особливості контакту, код (засоби) повідомлення; враховує фізичні, фізіологічні, психологічні, соціальні, ситуативні та ін. чинники комунікації.

Лінгвістика прагматична – мовознавча дисципліна, що вивчає використання мовних знаків та їхні прагматичні функції у мовленнєвій комунікації; вимір формування мовленнєвих висловлень, що визначається функціональними особливостями партнерів у мовленнєвому акті, наприклад, комунікативною інтенцією мовця та характером мовних засобів, які він використовує, самою ситуацією спілкування тощо.

Мета ілокутивна – смисл, або мета, конкретного типу ілокуції, що постає тільки в одній з частин ілокутивної сили (за Джоном Р. Сьорлем). Так, у прохань і наказів та сама ілокутивна мета, різняться вони тільки ілокутивною силою.

Мета комунікації – передбачений адресантом результат, на який спрямована комунікативна діяльність, відповідні комунікативні стратегії і комунікативні тактики.

Мовлення внутрішнє — особливий тип неоформленої в звуках, паралінгвістичних засобах або графічних знаках мовленнєвої діяльності, для якої характерна значна згорнутість граматичної структури і змісту; це мовлення для себе, засіб автокомунікації.

Мовна особистість — людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення й сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності.

Моделі комунікації — схеми, у яких представлений процес комунікації (лінійні, інтеракційні, трансакційні).

Настанова комунікативна – комплекс засад, що формуються у свідомості учасника акту комунікації під час створення комунікативної моделі, які враховують, крім власних лінгвістичних, психологічні й соціальні чинники.

Паспорт комунікативний – комплексна інформація, яку особа підсвідомо (вона для неї постає скриптовою) повідомляє про себе в комунікації (вербально, невербально (паралінгвістичними засобами у всьому обсязі та ємності, інтонуванням, застосуванням принципів комунікативної настанови і под.) іншим учасникам спілкування.

Перлокуція / Акт перлокутивний – компонент мовленнєвого акту, що відображає можливі або вже здійснені результати акту комунікації; спрямованість мовленнєвого акту на досягнення результативної реакції адресата; один із трьох конститuentів мовленнєвого акту, який відображає очікувані чи досягнуті результати здійсненого мовленнєвого акту.

Перформатив (лат. дію) — висловлювання, еквівалентне дії, вчинку; тип повідомлення, рівного мовленнєвому вчинку; повідомлення, пропозитивна складова котрого не може бути оцінена в межах категорій істинності/неістинності.

Поведінка комунікативна – поведінка індивіда у процесах спілкування, регульована комунікативними нормами та традиціями, яких він дотримується у спілкуванні.

Порóдження мóвлення / продукувáння мовлення – складний і багатоетапний, інтенційно, інтеракційно і ситуаційно мотивований процес формування висловлення на основі мовленнєвої спроможності особистості, її комунікативної компетенції; послідовність процесу переходу від мовленнєвого наміру до усного або письмового тексту, який доступний для сприйняття (розуміння).

Пресупозиція (лат. попередю передбачення) (у широкому значенні) — спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується у процесі спілкування.

Пресупозиція (у вузькому значенні) — імпліцитний компонент смислу повідомлення (висловлювання), який повинен бути істинним, щоб повідомлення (висловлювання) загалом не сприймалось як семантично аномальне або недоречне у певному контексті.

Роль комунікативна — відносно постійна, внутрішньо зв'язана і очікувана іншими система комунікативних (зокрема, мовленнєвих) вчинків індивіда, значною мірою визначена його соціальним статусом, віковими, тендерними та іншими чинниками.

Ситуація комунікативна – конкретна ситуація спілкування, що охоплює партнерів спілкування (і в яку вони вступають), вербальні і

невербальні способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації тощо). Комунікативна ситуація визначає мовленнєву поведінку учасників спілкування; збіг тих чи інших обставин, що спонукають особистість до комунікації: встановлює параметри мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегії, тактики та ін.).

Спілкування / комунікація – вербальна або невербальна мовленнєва взаємодія (інтерація).

Теорія мовленнєвих актів – логіко-лінгвістичний напрям дослідження одиниць вербальної комунікації (інтенційно й ситуативно зумовлених, семантично та граматично організованих висловлень). У її межах вивчається прагматика та структура мовленнєвих актів як складників повідомлень; лінгвістична дисципліна, що досліджує рівні мовленнєвих операцій і типи мовленнєвих актів.

Шум комунікативний — різноманітні форми порушень та/або деформації повідомлень, які утруднюють процес передавання або сприйняття інформації.

Питання для самоперевірки

- ✓ У чому полягає суть антропоцентричного підходу до вивчення мови в комунікативно-прагматичній парадигмі?
- ✓ На Вашу думку, спілкування й комунікація – це тотожні, синонімічні чи родо-видові поняття?
- ✓ Чи розрізняєте Ви поняття *мова, мовлення, мовленнєва діяльність*?
- ✓ Схарактеризуйте три моделі спілкування в сучасній теорії комунікації.
- ✓ На основі яких критеріїв виділяють типи комунікації?
- ✓ Встановіть сутність і компонентну структуру комунікативного акту.
- ✓ Як Ви розумієте поняття *локуція, ілокуція, перлокуція*? З яким із них корелює поняття *комунікативна інтенція*?
- ✓ Схарактеризуйте типи мовленнєвих актів за різними класифікаціями.
- ✓ Опишіть невербальні засоби комунікації.
- ✓ Які Ви знаєте види мовленнєвих жанрів?
- ✓ Що являє собою комунікативний паспорт мовної особистості?
- ✓ Яка роль контексту, імплікатур і пресупозицій у мовленнєвій комунікації?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 6. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ: КОМУНІКАТИВНИЙ КОДЕКС, КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Основні принципи спілкування та максими їх утілення.
2. Правила спілкування.
3. Конвенції спілкування
4. Культура мовної комунікації та мовленнєвий етикет.
5. Культура слухання.
6. Сутність та типологія комунікативних стратегій і тактик.
7. Комунікативні стратегії і тактики різних типів дискурсу.
8. Особливості втілення стратегій і тактик міжособистісного спілкування. Комунікативний хід.

Рекомендована основна література

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. С. 115–135, 186–212.

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009736>;

http://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 550–630.

Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 79–90, 172–178.

<https://academia-pc.com.ua/product/217>

Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 96–132, 154–178.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk756619.pdf>

Термінологічний словник

Діяльність мовленнєва — спеціалізоване вживання мовлення в процесах взаємодії між людьми; частковий випадок діяльності спілкування із застосуванням мовного коду.

Доречність мовлення — риторична складова спілкування, пов'язана з реєстровими аспектами дискурсу і орієнтацією на особу адресата.

Досвід комунікативний — сукупність уявлень про вдалі та невдалі комунікативні тактики, які ведуть або не ведуть до реалізації відповідних комунікативних стратегій.

Етикет мовленнєвий — система стандартних, стереотипових словесних формул, уживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, вибачення, запрошення, прощання тощо.

Здатність мовна — багаторівнева система неусвідомлюваних правил мовленнєвої діяльності, яка формується у свідомості людини. Це система компонентів, які служать узагальненим відображенням системи мови. Реалізується за особливими правилами у відповідності з комунікативним завданням, ситуацією спілкування і комунікативними здатностями учасників спілкування.

Змістовність мовлення — когнітивно-риторичний аспект спілкування, пов'язаний з максимами кількості та якості інформації, продумуванням адресантом найважливіших положень, які розвиватимуться в дискурсі, а також його складових — мовленнєвих жанрах та повідомленнях.

Комунікативний кодекс — система принципів, правил і конвенцій спілкування, які регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації і ґрунтуються на певних категоріях і критеріях.

Культура мовлення — володіння адресантом нормами усного і писемного літературного мовлення, уміння використовувати зображальні засоби мовного коду в різних умовах, сферах, реєстрах спілкування у відповідності з метою і змістом комунікації.

Максими (лат. *maxima* — принцип) спілкування — імпліцитні правила ведення кооперативного діалогу, які виділяються в межах принципів спілкування.

Хід мовленнєвий — одиниця діалогічного спілкування, яка охоплює мовленнєві акти від моменту початку розмови до зміни мовця.

Особистість мовно-культурна — мовна особистість (комунікант), яка володіє неповторною когнітивною базою, знанням усіх ярусів конкретної ідіоетнічної мови, національної культури (насамперед духовної), відповідними рольовими, комунікативними тощо

стратегіями і тактиками спілкування, усталеними в національній лінгвокультурі, їй властиві поведінкові і комунікативні норми певної лінгвокультурної спільноти.

Правила спілкування — вимоги до одного із учасників комунікації, скеровані на підтримку спілкування.

Правильність і чистота мовлення — риторичний аспект спілкування, складова комунікативної компетенції адресанта, його культури мовлення, пов'язана з дотриманням усних чи писемних норм літературної мови.

Принципи спілкування — найзагальніші вимоги до всіх учасників спілкування в межах комунікативного акту: Кооперації (Співробітництва) і Ввічливості (Етикетності).

Спілкування міжособистісне — взаємодія між кількома людьми, яка здійснюється за допомогою засобів мовленнєвого і позамовленнєвого впливу, в результаті якої виникає психологічний контакт, зароджуються певні стосунки між учасниками спілкування.

Стратегії комунікативні — опрацьовані відповідно до змістової мети правила, оргресурси та послідовність комунікативних дій, яких дотримуються учасники комунікації.

Тактика комунікативна — сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного.

Точність мовлення — когнітивно-риторичний аспект спілкування, одна з найважливіших складових тактики адресанта, пов'язана з добором і побудовою повідомлень у повній відповідності із стратегією комунікації.

Чіткість мовлення — риторична характеристика манери вимови адресанта, підкреслення ним інтонаційними засобами змістовних аспектів спілкування.

Питання для самоперевірки

- ✓ Чому важливі не лише знання, а й дотримання комунікативного кодексу?
- ✓ Як взаємодіють принципи кооперації та ввічливості?
- ✓ Які Ви знаєте основні правила спілкування?
- ✓ Яким чином конвенції спілкування регулюють мовленнєву поведінку комунікантів?

- ✓ Дайте повний перелік якостей мовлення, що характеризують рівень мовленнєвої культури мовця.
- ✓ Вкажіть роль і формули мовленнєвого етикету в комунікативному процесі.
- ✓ Чому вміння слухати вважають одним із найважливіших показників культури людини?
- ✓ Як корелюють поняття комунікативні *стратегії*, *комунікативні тактики* й *комунікативні ходи*?
- ✓ Чи можна вважати мовленнєву комунікацію стратегічним процесом?
- ✓ Які Ви знаєте стратегії й тактики мовленнєвого спілкування? У чому полягає їхня специфіка в педагогічному дискурсі?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 7. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ: ЕФЕКТИВНА Й НЕЕФЕКТИВНА (НЕУСПІШНА) МОВЛЕННЄВА КОМУНІКАЦІЯ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Ознаки і чинники ефективної мовної комунікації.
2. Комунікативна компетенція.
3. Комунікативні закони.
4. Механізми мовленнєвого впливу.
5. Комунікативна позиція і способи її посилення.
6. Ознаки і причини неуспішної мовної комунікації.
7. Комунікативний саботаж.
8. Типологія комунікативних невдач (девіацій).

Рекомендована основна література

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. С. 213–250, 271–303.

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009736> ;

http://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 550–630.

Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 179–190.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk756619.pdf>

Термінологічний словник

Вплив комунікативний – регуляція адресантом у тих чи тих ситуаціях спілкування поведінки (фізичної та /або комунікативної), реагування адресата за допомогою усіх можливих засобів структурування комунікативного акту: мовних засобів, парамови, контексту, ситуативних маркерів тощо.

Девіації спілкування / комунікативні – типи комунікативних невдач, помилок, обмовок, описок, провалів, лінгва-ляпсусів тощо, пов'язаних із недостатньо мовною і комунікативною компетенцією учасників спілкування, наслідком яких є збій у спілкуванні, недосягнення перлокутивного ефекту тощо.

Ефект перлокутивний — досягнення адресантом за допомогою мовленнєвих актів певної іллокуції адекватного своїй комунікативній меті реагування адресата.

Ефективність спілкування — складова інтерактивності; досягнення у процесах спілкування згоди, взаєморозуміння, кооперації, виформування сприятливої атмосфери комунікації.

Закони спілкування (комунікативні закони) — найзагальніші поняття, в яких знаходять своє відображення імпліцитні основи комунікації, тобто те, що відбувається між учасниками спілкування; вони незалежні від конкретних умов і комунікативної ситуації, тобто реалізуються незалежно від того, хто спілкується, з якою метою, в якій ситуації тощо.

Компетенція (лат. *competentia* — *приналежність по праву*) комунікативна — сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різноманітних умовах (ситуаціях) з різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, максимами, постулатами і конвенціями спілкування.

Компетенція мовна – знання мови і комунікативні навички, що забезпечують мовцеві можливість створювати і розуміти мовлення

(тексти) різного ступеня складності та різного спрямування; сукупність знань про спілкування в різних умовах.

Конфлікт комунікативний – асиметрія відносин між адресантом та адресатом, дисбаланс комунікативних статусів, неефективність спілкування; зіткнення, розбіжність комунікативних стратегій, тактик, програм адресанта і адресата, мети, поглядів комунікантів, результатом чого здебільшого є припинення спілкування.

Лінгвістика сугестивна / сугестійна – розділ психолінгвістики, що досліджує особливості й засоби навіювання, закономірності подання інформації, що сприймається без належної критичної оцінки та яка впливає на перебіг нервово-психологічних процесів.

Лінгвопрагматика – мовознавча дисципліна, що вивчає міжособистісні відносини й мовні засоби їхньої фіксації у закономірностях вербальної комунікації, закономірності та умови успішної та належної її реалізації.

Мовленнєва агресія – усний вислів, письмовий текст з вульгаризмами, словами обценної (нецензурної) лексики для вираження партнеру за спілкуванням свого обурення, презирства.

Невдача комунікативна / Девіація комунікативна – висловлення, що не підтвержені діями мовця; у комунікативній лінгвістиці – нерозуміння або неповне розуміння одним із комунікантів мовленнєво-поведінкового акту іншого, зумовленого неволодінням першим системою значень тієї національної культури, мовою якої відбувається спілкування.

Позиція комунікативна — поняття транзакційного аналізу; комунікативна роль, яку підсвідомо виконує кожен з учасників спілкування. За Е. Берном це ролі Дитини, Батька і Дорослого.

Прагмалінгвістика (лінгвістична прагматика) – розділ комунікативної і функційно зорієнтованої лінгвістики, що вивчає функціонування мови в реальних процесах комунікації, де значення висловлень постає невід'ємним від ситуації спілкування і визначається через комунікативну мету партнерів мовленнєвого акту; вияви в мовленнєвій інтеракції співвідношень комунікантів, простеження їхнього ставлення до предмета комунікації, ситуації спілкування.

Провал комунікативний — тип комунікативної девіації; повна неможливість подальшого спілкування.

Сіла ілокутивна – значення висловлення, що вказує на те, як його слід сприймати (за Дж. Остіним); функція мовленнєвого акту, що

полягає у встановленні наміру його здійснення щодо адресата; те саме, що ілокутивний акт.

Питання для самоперевірки

- ✓ Яку комунікацію слід вважати успішною? Наскільки вона залежить від ефективності мовленнєвого впливу?
- ✓ Схарактеризуйте компонентну структуру комунікативної компетенції. Як вона впливає на ефективність спілкування?
- ✓ Що дає для успішного спілкування знання комунікативних законів?
- ✓ Які з відомих Вам комунікативних законів активно використовують у політиці, рекламі, психотерапії, судових і релігійних практиках?
- ✓ Вкажіть типи, принципи й ефекти мовленнєвого впливу.
- ✓ Які фактори сприяють посиленню комунікативної позиції мовця?
- ✓ У яких еґо-станах можуть перебувати комуніканти (за Е. Берном)? Як це пов'язано з конфліктністю / безконфліктністю спілкування?
- ✓ Розкрийте сутність неуспішної мовної комунікації. Чим вони можуть бути спричинені?
- ✓ Схарактеризуйте типологію комунікативних невдач, запропоновану Ф. Бацевичем.
- ✓ Які можливі наслідки комунікативного саботажу?
- ✓ Чи завжди наслідком комунікативних невдач є комунікативний конфлікт?
- ✓ Які Ви знаєте шляхи запобігання комунікативним конфліктам?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 8. ТЕКСТОВО-ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Тракткування тексту в науковій літературі.
2. Категорії та ознаки тексту. Контекст і підтекст.
3. Класифікація текстів. Комунікативно-мовленнєві форми (типи мовлення).
4. Структурна модель тексту, його конструктивні блоки.
5. Слова-концепти, слова-символи, власні імена як елементи тексту.
6. Актуальне членування висловлення й тексту, засоби його вираження.
7. Принципи лінгвістичного аналізу жанрово-стильових різновидів текстів за мовними рівнями.
8. Інтерпретація терміна «дискурс» у науковій літературі. Кваліфікаційні ознаки дискурсу. Метод дискурс-аналізу.
9. Типологія дискурсів: класифікаційні і диференційні параметри. Специфіка педагогічного дискурсу.
10. Текстосцентричний підхід до навчання української мови в ЗЗСО.

Рекомендована основна література

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. С. 137–168.

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009736> ;

http://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. С. 164, 235, 247, 283, 311; С. 132–311, 406–423.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu.pdf;

https://chtyvo.org.ua/authors/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu/

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 491–541, 625–631.

Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 114–129, 179–205.

<https://academia-pc.com.ua/product/217>

Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. С. 90–95, 162–170.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk756619.pdf>

Термінологічний словник

Абзац (нім. *Absatz* — *перерва, пауза, відступ*) — частина тексту (або весь текст) від одного відступу до другого, яка містить одне, кілька чи й багато пов'язаних логічно речень, що становлять певне відносно завершене семантичне і граматичне ціле.

Герменевтика — наука про розуміння й інтерпретацію текстів; міжнаукова галузь, що вивчає тлумачення, розуміння й інтерпретацію текстів.

Діскурс — замкнута цілісна комунікативна ситуація (подія), у яку занурено текст і комунікантів з усім спектром мовних, когнітивних, соціокультурних, етнічних, прагматичних, психологічних та інших чинників.

Діскурс-аналіз — метод дослідження в сучасному мовознавстві, спрямований на всебічний опис і характеристику мовної комунікації і реальності мовленнєвої діяльності з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних та інших чинників.

Дискурсологія — галузь мовознавства, спрямована на всебічний і вичерпний опис і характеристику різних типів дискурсу, зокрема дослідження їхніх структурно-семантичних, комунікативно-прагматичних, когнітивних, етнопсихологічних, соціолінгвістичних, гендерних, культурологічних та інших особливостей.

Інтертекстуальність — включення до тканини тексту фрагментів або відповідних елементів інших текстів у вигляді маркованих чи немаркованих цитат, алюзій, ремінісценцій, що утворюють з відповідним авторським текстом особливе смислове ціле.

Когезія — структурно-граматична категорія зв'язності тексту; форми зв'язку — граматичні, семантичні, лексичні (повтори, дейктичні й анафоричні слова, сполучники, порядок слів тощо) — між окремими частинами тексту, що визначають перехід від одного контекстно-варіативного членування тексту до іншого і забезпечують послідовну, часово-просторову взаємозалежність окремих повідомлень, фактів, дій тощо.

Когерентність — семантична категорія зв'язності тексту.

Конотація (лат. *con* — *разом* і *notatio* — *позначення*) — додатковий семантико-стилістичний відтінок, який накладається на основне значення слова, надає йому певного експресивного, емоційного забарвлення — урочистості, невимушеності, фамільярності тощо.

Контекст (лат. *contextus* — *тісний зв'язок, з'єднання*) — частина

тексту, в якій будь-яке слово чи речення реалізується сповна, виявляє свій комунікативний (спілкувальний) потенціал, конкретизується, індивідуалізується семантично й стилістично.

Контент-аналіз дискурсу (тексту) – експериментальний спосіб вивчення дискурсу (тексту) з використанням точних статистичних даних із залученням обчислювальної техніки; метод вияву й оцінки специфічних характеристик текстів та інших носіїв інформації, пов'язаний з виокремленням смислових одиниць; статистичний метод вивчення масової комунікації; у дискурсології, лінгвістиці тексту – аналіз текстів щодо їхніх джерел, соціально-культурних чинників, відповідності реаліям життя, щоб зробити висновки про особливості мислення і свідомості автора тексту – його намірах, настановах, бажаннях, цінностях, орієнтаціях тощо; у комунікативній лінгвістиці – експериментальний метод, розрахований насамперед на аналіз діяльності ЗМІ через систематичне числове опрацювання, оцінювання й інтерпретацію форми та змісту повідомлень джерела інформації.

Лінгвістика тексту – галузь мовознавства, що вивчає правила побудови, організації зв'язного мовлення, тексту, його внутрішню структуру й типологію, змістово-знакову і комунікативну репрезентацію.

Рема (грец. *rhema* — сказане) — компонент актуального членування висловлювання; те, що стверджується або про що запитується в темі; елемент формування предикативності.

Текст (лат. *textus* — тканина, сплетення) — результат спілкування (інтеракції і трансакції), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється «живий» дискурс після свого завершення.

Текст прецедентний — тип тексту, основними ознаками котрого є особлива значущість як для окремих особистостей, так і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей.

Тема — компонент актуального членування висловлювання, початковий пункт повідомлення; те, стосовно чого щось стверджується у висловлюванні. Темп (лат. *tempus* — час) мовлення — часова організація одиниць мовного коду, складова інтонації мовлення; важлива смислова і експресивно-емоційна функція спілкування.

Трансакція мовленнєва — сукупність усіх типів мовленнєвої взаємодії в дискурсі.

Членування висловлювання актуальне — виділення у висловлюванні як одиниці модусу Мовлення теми (даного) і реми (нового; того, що стверджується про тему).

Питання для самоперевірки

- ✓ Які значення терміна «дискурс» домінують у сучасних наукових парадигмах? Чи тотожні поняття *дискурсу* й *тексту*?
- ✓ Назвіть спільні та відмінні ознаки *дискурсу* й *тексту*.
- ✓ Схарактеризуйте основні підходи (напрями) до вивчення *дискурсу* й *тексту* в лінгвістиці.
- ✓ Дайте визначення категоріям тексту. Які Ви знаєте дефініції й види контексту?
- ✓ Розкрийте сутність ланцюжкового й паралельного зв'язку елементів тексту.
- ✓ Які є засоби створення імпліцитного плану тексту?
- ✓ Вкажіть засоби вираження актуального членування висловлення й тексту.
- ✓ Визначте принципи лінгвістичного аналізу тексту.
- ✓ Чим зумовлене видове розмаїття *дискурсів*? Які Ви знаєте класифікації? Назвіть ознаки різновидів дискурсу.
- ✓ Опишіть процедуру й рівні дискурс-аналізу.
- ✓ Схарактеризуйте завдання й етапи контент-аналізу як методики дискурсивного аналізу.
- ✓ Чому *дискурс* розглядають як об'єкт дослідження антропоцентричного мовознавства?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

Змістовий модуль 3

МОВА ЯК ЕТНІЧНА ОЗНАКА Й СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

ТЕМА 9. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Об'єкт, предмет і джерельна база етнолінгвістичних студій.
2. Мова як репрезентант особливостей національної культури, народного характеру, етнічної самосвідомості.
3. Національно-культурні мовні компоненти.
 - 3.1. Національно орієнтована лексика, етноніми.
 - 3.2. Слова-міфологеми в етномовній свідомості українців.
 - 3.3. Етнолінгвістична спрямованість фразеології.
 - 3.4. Паремії як відтворення національно-культурної специфіки мови.
 - 3.5. Афоризми як мовно-естетичні знаки етнокультури.
4. Етнічні концепти та словесні символи в мовній картині світу українців.
5. Прецедентні феномени, коди й стереотипи української етнокультури.
6. Етнопсихолінгвістична парадигма дослідження мови.
7. Навчання української мови у ЗЗСО через призму етнолінгвістики та етнопсихології.

Рекомендована основна література

Дружененко Р. С. Етнолінгвістичний аспект аналізу тексту (фрагмент лекції для студентів-філологів): збірник наукових праць. 2011. Т. 1, № 60 (2011). С. 88–93.

<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3676/3208>.

Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Zhavoronok_VV/Znaky_ukrainskoi_etnokultury.pdf

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 252–277.

Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. С. 40–60, 103–142.

<http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/298/1/N.%20M.%20Sharmanova%20-%20Etnolinguistika.pdf>

Термінологічний словник

Автостереотипи – це думки, судження, оцінки, котрі стосуються певної етнічної спільноти і висловлені представниками цієї ж самої спільноти (наприклад, висловлювання українців про українську націю).

Висловлення прецедентне (лат. *praecedens* – той, що йде попереду) – предикативна або неpredикативна самодостатня одиниця, складний знак, який неодноразово відтворюється в мовленні носіїв лінгвоментального комплексу, певної етнічної (національної) культури; відоме більшості членів конкретної національної лінгвокультурної спільноти.

Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу самоусвідомлення людини як представника якого-небудь етносу, певний ступінь ототожнення себе з цим етносом і відособлення від інших етносів.

Етнічна самоідентифікація – ототожнення особистості з певною етнічною групою.

Етнічна самосвідомість – це уявлення індивіда чи цілої групи людей про себе чи образ свого етносу, які відображають знання про власну етнічну групу та ставлення до цієї групи. Феномен етнічної самосвідомості пов'язаний з усвідомленням етновизначальних елементів матеріальної, соціальної та духовної культури власного етносу.

Етнічна свідомість – це система поглядів, уявлень та ідей етнічної спільноти, що з'являються завдяки взаємодії з іншими етнічними групами, у якій виявляються знання про ці групи і ставлення до них, а також стан і форми самовиокремлення своєї етнічної спільноти.

Етноконцепт – одиниця етнокультури, усвідомлювана як така, що вживається на позначення етнічно орієнтованого ментального утворення – концепту.

Етнолінгвістика – напрям у мовознавстві, що перебуває на межі етнографії і лінгвістики та вивчає мову в її відношенні до культури народу та стосунки між етносами і мовами з виявом певних лакун у тих чи тих мовах, етнолінгвістичного навантаження тих чи тих лінгвальних компонентів.

Етнонім (грец. *ethnos* – народ, плем'я і *опута* – ім'я, назва) – назва етносу (народу, племені, народності, нації тощо); може функціонувати як самоназва і «зовнішня» назва етносу.

Етнопсихолінгвістика – розділ етнолінгвістики / психолінгвістики, у межах якого, крім інших, вивчають проблеми специфіки психічного устрою певного етносу та його впливу на мову, мовленнєву та комунікативну поведінку.

Етностеретип, етнічний стереотип – узагальнений, емоційно-насичений образ етнічної групи або її представників, який сформувався історично у контексті розвитку міжетнічних стосунків. Віддзеркалюючи бажання людей зберегти етнокультурну ідентичність, етностеретип відіграє важливу соціальну роль як фактор консолідації та фіксації етнічної групи, чіткого окреслення її кордонів.

Етнотекст – текст, що його мовний код є рідним для автора – носія певних етнокультурних рис, у структурі та семантиці одиниць якого відбилися особливості світосприйняття (мовна картина світу) етносу.

Етноцентризм – сприйняття й інтерпретація комунікативної поведінки інших крізь призму своєї культури, вирізнення носіїв «своєї» культури від «чужої»; етнічні стереотипи й упередження, виявлювані в оцінці відмінностей між етносами за принципом «ми – кращі, вони – гірші».

Ім'я прецедентне – індивідуальне ім'я, географічна чи історична назва, пов'язані або з широковідомим текстом (прецедентним текстом культури), або з прецедентною ситуацією.

Концепт лінгвокультурний – дискретна змістовна одиниця колективної свідомості національної лінгвокультурної спільноти, що віддзеркалює предмети реального або ідеального світів і зберігається в колективній пам'яті у вербально-позначувальному вигляді.

Концепт національно-культурний – найзагальніша, максимально абстрагована, але конкретно представлена в мовній свідомості «ідея» «культурного предмета» в сукупності всіх валентних зв'язків із національно-культурною маркованістю.

Концептосфера етнокультурна – сукупність специфічних для певної національної лінгвокультурної спільноти концептів культури, які найповніше виражають її особливості.

Лінгвоментальність – 1. Вияв у категоріях етнічної (національної) мови національної ментальності. 2. Сприйняття певною національною лінгвокультурною спільнотою світу, який її оточує, крізь категорії рідної мови.

Менталітет національний – національний спосіб сприйняття й розуміння дійсності, визначений сукупністю стереотипів нації.

Ментальність – система образів, що є основою людських уявлень про світ і про своє місце в ньому, відповідно до чого визначаються вчинки й поведінка людей; це своєрідне світорозуміння, властиве етнічній спільноті в ту чи ту епоху.

Міфологема – важливий для міфу персонаж або ситуація, що постає «головним героєм» міфу і може переходити з одного міфу в інший. В основі міфу, як правило, лежить архетип: Землею клянуться, як чимось святим; Сонце – «цар неба», який вдень освітлює і зігріває землю, а вночі ховається за землею, «обходить» її і на ранок з'являється на сході.

Національна гордість – це патріотичні почуття любові до своєї батьківщини і народу, усвідомлення своєї приналежності до певної нації, що виражається в розумінні спільності інтересів, національної культури, мови і релігії.

Національна мова – мова соціально-історичної спільноти людей, спільна мова нації, яка разом з іншими ознаками (спільність території, культури, економічного життя та ін.) характеризує конкретну націю. Національна мова виявляє постійну тенденцію до єдності й обов'язково має літературну форму існування. Це мова, яка складалася на території держави впродовж століть.

Національне почуття – це похідне від національної самосвідомості почуття стійкої прив'язаності до своєї нації, до її традицій, звичаїв, культури, побуту і національних духовних цінностей.

Національний характер – компонент психічного складу нації, який визначається як система відносин конкретної етнічної спільноти до різних сторін навколишньої дійсності, яка закріпилася і проявилася у стійких стереотипах мислення, емоційного реагування і поведінки загалом. Це властивості темпераменту, емоційних реакцій, ціннісних орієнтацій, моралі, ставлення до праці і т.д. не окремого індивіда, а численної групи (народності чи нації); сукупність рис, які склалися

історично у представників тієї чи тієї нації, що визначають звичну манеру їх поведінки, типовий спосіб дій, які виявляються у побутовій сфері, навколишньому світі, праці, ставленні до своєї та інших спільностей.

Свідомість етнокультурна – усвідомлення певним етносом і його членами неповторності своєї культури, її відмінності від інших культур, здебільшого характеризується аксіологічними (оцінними) аспектами: розумінням цінності своєї культури.

Стереотип етнічний — спрощений, схематизований, емоційно забарвлений образ певної етнічної групи або спільноти, який легко переноситься на всіх представників цієї групи.

Стереотип національний — недиференційоване судження, яке позначає в цілому етнічну або національну групу, передбачає наявність певної риси у всіх її представників, містить у собі — приховано або явно — певну оцінку.

Питання для самоперевірки

- ✓ Наведіть конкретні приклади, що засвідчують взаємодію *мови, етносу й культури*.
- ✓ Як відбувається відображення в національній мові національного характеру, етнічної самосвідомості та менталітету? Назвіть чинники формування національного характеру й ознаки менталітету українців.
- ✓ Доведіть на конкретних прикладах, що мова фольклору й художньої літератури є репрезентантом етнокультури нації.
- ✓ Яка роль національно маркованої лексики, зокрема етнізмів, у відображенні етнічної культури й ментальності українців?
- ✓ Яким чином слова-міфологеми виступають трансляторами етномовної свідомості українців?
- ✓ Обґрунтуйте етнолінгвістичну спрямованість української фразеології.
- ✓ Аргументуйте тезу, що українські паремії й афоризми розкривають мовну свідомість, духовний світ, метальність етносу?
- ✓ Простежте зв'язок концепта з етнічною культурою. Схарактеризуйте універсальні й етнічні концепти в етнокультурній концептосфері українців.
- ✓ Розкрийте роль етнічної символіки в самоутвердженні української нації? За якими критеріями класифікують етнічні символи?
- ✓ Які концепти формують мовну картину світу українців?

- ✓ Яку роль відіграють прецедентні феномени у кодуванні й декодуванні етнічно значущої інформації? Опишіть їхні види.
- ✓ Подайте дефініцію й типологію базових кодів української етнокультури.
- ✓ Розмежуйте термінопоняття *соціокультурний стереотип*, *етнічний стереотип*, *національно-культурний стереотип*.
- ✓ У яких мовних знаках відображені етнічні й соціокультурні стереотипи українців?
- ✓ Окресліть основні напрями розвитку та прикладні функції етнопсихолінгвістики. Для представників яких професій особливо відчутне прикладне значення етнопсихолінгвістики?
- ✓ Визначте етнопсихологічні риси українців з їх обґрунтуванням. Як релігія впливає на формування психічного складу українців?
- ✓ Як відбиваються в мовній діяльності психічний склад, характер, ментальність етносу?
- ✓ Розкрийте сутність поняття «філософія серця». Як його витлумачено у творчій спадщині Г. Сковороди?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 10. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Поняття про мовну картину світу й ментефакти в лінгвокультурології.
2. Прецедентні феномени та стереотипи як лінгвокультурні явища.
3. Концепти й константи української лінгвокультури.
4. Лінгвокультурема, символи та архетипи в національній культурі.
5. Фразеологія та мовні фігури в системі лінгвокультурних засобів.
6. Людина Мовна в етнокультурному вимірі. Мовна особистість і лінгвокультурний типаж.

7. Міжкультурна комунікація.

7.1. Об'єкт, основні аспекти й форми міжкультурної комунікації як наукової галузі. Поняття і складники міжкультурної компетенції.

7.2. Базові типи культур.

7.3. Стили міжкультурної комунікації.

7.4. Мовленнєвий етикет, комунікативні табу.

7.5. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.

7.6. Принципи етноцентризму та культурного релятивізму в теорії міжкультурної комунікації.

7.7. Поняття акультурації, інкультурації та культурного шоку.

8. Лінгвокультурологічний підхід до навчання української мови як реалізація соціокультурної змістової лінії в ЗЗСО.

Рекомендована основна література

Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Zhaivoronok_VV/Znaky_ukrainskoi_etnokultury.pdf

Загнітко А. П. Лінгвокультурологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Загнітко, І. В. Богданова; за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. С. 42–154.

<https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/166/1/Лінгвокультурологія.pdf>

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 278–306.

Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. С. 60–102.

<http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/298/1/N.%20M.%20Sharmanova%20-%20Etnolinguistika.pdf>

Термінологічний словник

Акультурація — процес засвоєння особистістю, вихованою в одній культурі, елементів іншої культури, субкультури, картини світу, зокрема прецедентних текстів, стереотипів мовного спілкування тощо.

Аналіз тексту лінгвокультурологічний та етнолінгвістичний — розгляд зв'язків між текстом і різними сторонами матеріальної та духовної культури етносу — міфологією, звичаями, релігією і под. Предметом аналізу постають мовні елементи культурно-семіотичного

текстового простору (архетипи, міфологеми, символіка, цивілізаційно-культурні та національно-орієнтовані концепти тощо).

Архетип – це усталений образ, який наскрізь постає в індивідуальній свідомості та набув широкого поширення в культурі. Архетип – це сукупність духовно-культурних символів і образів етнічного буття, за допомогою яких життя людини наповнюється почуттями смислозadanості та доцільності. Архетип функціонує за умови неможливості існування чи відсутності свідомих понять.

Інкультурація – це процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей і норм рідної культури, вивчення і передачі культури від одного покоління до іншого, що триває все життя.

Комунікація міжкультурна – спілкування носіїв різних культур, особистостей різних національно-лінгвокультурних спільнот, індивідуумів різних ментально-лінгвальних комплексів.

Культурема – у лінгвокультурології – одиниця культури, що дорівнює образу, метафорі тощо; загальне поняття, яке позначає одиницю опису культурних феноменів у культурології.

Лінгвокультурема – одиниця аналізу спілкування, комплексне міжрівневе поняття, єдність лінгвального та екстралінгвального культурного змісту. Засобом вираження є слово, словосполучення, текст.

Лінгвокультурологія – розділ науки про мову, що вивчає функції, взаємодію, взаємозв'язок мови й культури.

Ментефакти – у комунікативній лінгвістиці – елементи «змісту» свідомості учасників спілкування; знання, концепти, уявлення, що формують картину світу мовця. У міжкультурній комунікації ці елементи можуть суттєво відрізнитися або навіть не збігатися. Виділяють такі їхні типи: знання, концепти і уявлення (прецедентні феномени, артефакти, «духи», стереотипи).

Феномен прецедентний культури – тип ментефакту, добре відомий усім представникам національної лінгвокультурної спільноти, актуальний у когнітивному і пізнавальному планах, звернення до якого постійно поновлюється в мовленні представників цієї спільноти.

Середовище лінгвокультурне – мовні й культурні чинники повсякденного життя людини (групи людей), етносу, що певним чином впливають на його (їхню) етнічну, культурну ідентифікацію / самоідентифікацію, спосіб життя, особливості спілкування, поведінки тощо.

Символ національно-культурний (грец. *symbolon* – умовний знак) – одиниця, яка має усталені, зумовлені етнічною культурою асоціативні зв'язки з поняттям про певний «культурний предмет». **Спільнота лінгвокультурна** – єдність етносу, об'єднаних мовою і культурою; спільність етносу, його мови і культури, виявлювана в особливостях спілкування; велика група людей, члени якої можуть належати до того самого або до різних етносів, мати спільну мовну і культурну свідомість; мовна і культурна єдність людей.

Табу (полінез. *tabu* — заборона) комунікативне — загальне поняття, що об'єднує мовні, тематичні та контактні заборони, які накладаються на спілкування у певних культурах.

Текст культури прецедентний – тип тексту, добре знайомий будь-якому середньому члену національної лінгвокультурної спільноти і звернення до якого багаторазово поновлюється у процесах комунікації завдяки пов'язаним з цим текстом прецедентним висловленням або прецедентним іменам.

Шок комунікативний – усвідомлення несумісності в нормах і традиціях спілкування двох особистостей або особистостей різних етносів, що постає в умовах безпосередньої комунікації і супроводжуване неадекватною інтерпретацією або прямим відторгненням комунікативного явища одним з комунікантів або гостем – носієм іншої лінгвокультурної традиції з позицій власної комунікативної культури.

Питання для самоперевірки

- ✓ Схарактеризуйте структуру *лінгвокультурного типажу* та *мовної особистості*. Як співвідносяться ці поняття?
- ✓ Чому важливо розглядати українську фразеологію в лінгвокультурологічному вимірі? Розкрийте національно-культурні особливості українських фразеологізмів.
- ✓ Чому метафори, порівняння й епітетети зараховують до лінгвокультурних явищ?
- ✓ Як співвідносяться поняття лінгвокультури й концепту? Назвіть основні функції, властивості, джерела лінгвокультурем та принципи їх класифікації у мовознавстві.
- ✓ Окресліть типологію символів з погляду лінгвокультурології. У чому виявляється національно-культурна специфіка символізації? Які лексеми здатні набувати символічного значення?

- ✓ Вкажіть спільне та відмінне між національно-культурними архетипами й символами.
- ✓ З'ясуйте значення термінів *концепти*, *ментефакти*, *константи* в лінгвокультурологічному аспекті.
- ✓ Дайте порівняльну характеристику стереотипам та прецедентним феноменам як лінгвокультурним явищам.
- ✓ Які чинники визначають основні форми міжкультурної комунікації?
- ✓ На яких знаннях, цінностях і правилах ґрунтується міжкультурна компетенція? Яка вага вербальних і паравербальних одиниць у її формуванні?
- ✓ Схарактеризуйте стилі міжкультурної комунікації.
- ✓ Вкажіть принципи, звичаї та комунікативні табу, які потрібно враховувати в міжкультурному спілкуванні.
- ✓ Які варто знати відмінності невербальних засобів різних етносів для налагодження ефективної міжкультурної комунікації?
- ✓ З'ясуйте, у яких аспектах теорія міжкультурної комунікації витлумачує *культурний релятивізм* та *етноцентризм*.
- ✓ Розмежуйте поняття інкультурації та акультурації. Які форми й етапи акультурації Вам відомі?
- ✓ Вкажіть симптоми й форми вияву культурного шоку. Які чинники впливають на його виникнення?
- ✓ Які Ви знаєте способи подолання культурного шоку? Визначте мету й види міжкультурного тренінгу.

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 11. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Соціолінгвістика як міждисциплінарна наука, її об'єкт, завдання й методи досліджень.
2. Основні термінопоняття соціолінгвістики: мовна спільнота, рідна мова, мовний код, перемикання і змішування кодів, інтерференція, диглосія й білінгвізм, мовна варіативність, мовна норма, мовна ситуація тощо.
3. Соціальна й територіальна диференціація мови. Субстандартна лексика. Соціолект та діалект.
4. Мовна ситуація й мовна політика. Мовні й етнічні конфлікти.
5. Мова, політика і влада як об'єкти політичної лінгвістики. Політична комунікація та політичний дискурс.
6. Жанрово-стильові різновиди політичного дискурсу. Політична реклама. Вербальні та невербальні засоби впливу на свідомість реципієнта в політичному дискурсі.
7. Гендерні стереотипи / гендерні ролі й мовний сексизм: вербальні й паравербальні засоби вираження.
8. Особливості мовлення чоловіків і жінок.
9. Мовні вияви андроцентризму. Фемінітиви в українській мові, їх творення і вживання.
10. Соціолінгвістичний аспект як складник соціокультурної змістової лінії у шкільному курсі української мови. Формування мовної стійкості як ключової риси національномовної особистості.

Рекомендована основна література

- Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. С. 168–196.
<https://studfile.net/preview/3577794/>
- Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 40–157.
<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12700>
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. С. 323–358.
- Синчак О. Гендерована мова: вектори влади і впливу // Гендер для медій : підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Маєрчик,

О. Плахотнік, Г. Ярманової. Вид. третє, випр. і доп. Київ : Критика, 2017. С. 117–134.

https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf

Ситар Г. Політична лінгвістика : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 035 «Філологія» освітньої програми «Прикладна лінгвістика». Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 33–135.

https://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/170/Ситар_Політична%20лінгвістика.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Термінологічний словник

Білінгвізм — здатність особи або групи осіб користуватись по чергово двома мовами для забезпечення комунікативних потреб.

Варіативність мови — це здатність мови у процесі еволюції створювати конкурентні засоби вираження на всіх рівнях (фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному, стилістичному) під впливом внутрішніх закономірностей розвитку мови або зовнішніх причин.

Гендер — набір мовних вживань чоловіками і жінками з урахуванням тієї чи тієї історичної, функційно-соціальної зумовленості; поняття про систему ролей між чоловіками і жінками в суспільстві, набір соціокультурних якостей, усталених і закріплених за чоловічою та жіночою поведінкою.

Гедерна лінгвістика / лінгвістична гендерологія — науковий напрям, що вивчає гендер у його лінгвістичному вияві за допомогою понятійного апарату мовознавства.

Диглосія — паралельне використання у колективі двох форм існування мови — діалектів, літературної мови і діалекту, двох літературних мов (у період Київської Русі — церковнослов'янської і давньоруської) тощо.

Діалект: 1. *Територіальний* — різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної, духовної культури, історії. Сукупність діалектів утворює наріччя, сукупність наріч — діалектну мову, що є однією з двох основних форм (поряд з літературною) національної мови. 2. *Соціальний* — відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та ін. груп населення. Характеризується специфічними особливостями у формуванні, доборі й викорис-

танні певної частини лексичних і фразеологічних засобів. Обсяг словника таких груп зумовлюється ступенем їхньої відособленості від решти носіїв мови і включає в себе певну кількість специфічних слів) (В. Русанівський та ін.).

Еколінгвістика – розділ мовознавства на межі соціо- та психолінгвістики й лінгвістичної філософії, спрямований на розгляд мови як складника системи взаємного існування людини, суспільства і природи. Головними напрямками еколінгвістики є: 1) дослідження глобальної мовної ситуації у світі; 2) установлення причин, форм, функцій і наслідків мовної різноманітності; 3) аналіз чинників зникнення мов; 4) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; 5) аналіз текстів, які розробляють теми охорони навколишнього середовища; 6) дослідження екодискурсів, тобто комунікації, пов'язаної із правовими нормами охорони середовища, навчальних текстів, що забезпечують виховання екограмотності; 7) аналіз психологічних, соціальних гендерних чинників екокомунікації; 8) розгляд співвідношення екограмотності й мовної грамотності з огляду на боротьбу за чистоту мови тощо.

Жаргон – соціальний різновид мовлення, який використовується в межах певної професійної групи людей. Основна комунікативна функція – підкреслення приналежності до певної автономної групи шляхом уживання специфічних слів, форм і зворотів (Ф. Бацевич).

Інтерференція – перенесення особливостей однієї мови на іншу, зумовлене різними мовними контактами; взаємодія мовних систем, мовленнєвих механізмів у різних типах контактів, особливо в умовах двомовності.

Конвенційність політичного дискурсу – властивість політичного дискурсу, що виявляється у конвенційних формах (кліше, ідіомах, системі політичних термінів) і сприяє спрощенню інтерпретації політичних реалій.

Лінгвістика політична – сфера лінгвістичних досліджень, предметом яких постає політичний дискурс у сукупності дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу і формують конкретну проблематику політичної комунікації.

Мова політики (політична мова) – сукупність вербальних структур, що використовуються у сфері політики і мають вплив на політичну свідомість індивідів та їх участь у перебігу політичних процесів. Мовна політика – сукупність ідеологічних принципів і практичних

дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі.

Мовна ситуація – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Мовна ситуація – соціально-комунікативна система, яка обслуговує ту чи ту мовну спільноту. На кожному етапі існування мовної спільноти ця система є стабільною, але вона може змінюватися через політичні обставини у країні, державні чи економічні перетворення, нову соціальну або національну політику тощо – усе це впливає на стан соціально-комунікативної системи, її склад, функції кодів і субкодів. Поняття «мовна ситуація» застосовують головно до великих мовних спільнот – країн, регіонів, республік (Ф. Бацевич).

Політична комунікація – мовленнєва діяльність, спрямована на ідейну пропаганду, емоційний вплив на громадян з метою залучення до участі в політичному житті країни, прийняття й обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності поглядів у суспільстві.

Політичний дискурс – конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (мовця) та політичного об'єкта (адресата).

Політичний наратив – своєрідний надтекст, сукупність усіх текстів, пов'язаних із конкретною політичною ситуацією; відповідно зі зміною ситуації він вичерпується.

Прикладна соціолінгвістика – розділ соціолінгвістики, який вивчає практичне використання результатів соціолінгвістичних емпіричних і теоретичних досліджень при розв'язанні різних соціальних проблем функціонування, розвитку і взаємодії мов в окремих країнах і регіонах.

Сленг – нелітературна додаткова лексична система, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі; 48 різновид соціолекту – соціально маркованої лексики певної суспільної групи (професійної, вікової й ін.) у межах національної мови. Нерідко сленг має атрибути «молодіжний», «студентський», що значно звужує його значення. Сленг не є формою існування мови, оскільки не має власної

специфіки фонетичного та граматичного рівнів і ґрунтується на закономірностях національної мови. Іноді сленг ототожнюється з арго. На відміну від арго, сленг зрозумілий пересічним мовцям, є надбанням відкритих соціально-професійних груп, характеризується стилістичною зниженістю, пейоративністю й не виконує функції утаємниченості. Термін здебільшого ототожнюється з термінами «соціальний жаргон» і «різновид соціолекту» (О. Селіванова).

Соціолект – соціально марковані лексеми та словосполуки певної суспільної групи (професійної, вікової й ін.) у межах національної мови. Соціолект розглядається як жаргон у первинному розумінні цього терміна, тобто додаткова лексична система для певних форм мовного існування, що представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загально-відомих понять і належить певній соціальній субкультурі.

Соціальна диференціація мови – різновид мови, зумовлений соціальним розшаруванням носіїв; проявляється в соціальних діалектах – жаргонах різних соціальних груп, професіоналізмах, різних типах просторіччя. Співвідношення між соціальними факторами й матеріалом мови не є прямолінійним, однак зв'язок між мовою й суспільством, що виявляється як соціально зумовлена диференціація мови, є найбільш виразним.

Соціолінгвістика – мовознавча наука (гібридна наука, що постала у ХХ ст. на перетині соціології, соціальної психології, лінгвістики), що вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, взаємодію мови і суспільства, загальні закономірності розвитку і функціонування мови в суспільстві (макросоціолінгвістика), а також варіативність та зміни в мові, зумовлені соціальними чинниками (мікросоціолінгвістика); наука, що охоплює мовознавчі дослідження (навчальна дисципліна), спрямовані на вивчення мови в її соціальних контекстах, або соціальному житті крізь призму лінгвістичних категорій.

Стереотип гендерний – частковий вияв загального стереотипу; культурно та соціально зумовлені уявлення людей про якості, атрибути та норми поведінки обох статей та їхнє відображення в мові; максимально пов'язаний з оцінкою і впливає на формування сподівання, надії, очікування від представників певної статі відповідного типу поведінки; пов'язаний з певними упередженнями, які закладені в національній пам'яті, та соціальними ролями, що історично сформувалися як стандартні.

Питання для самоперевірки

- ✓ Які методи дослідження найчастіше використовують у сучасній соціолінгвістиці? Розкрийте специфіку кожного методу, його завдання й основні етапи.
- ✓ Які ознаки територіальних діалектів відрізняють їх від інших різновидів національної мови? Яка відмінність між соціальними і територіальними діалектами?
- ✓ Дайте визначення соціолекту і вкажіть його структуру. Розмежуйте поняття “арго”, “жаргон”, “сленг”. Назвіть джерела формування й поповнення та головних носіїв такої субстандартної лексики.
- ✓ У яких сферах побутують соціальні діалекти? Яке функційне навантаження жаргонізмів і сленгізмів у мові художньої літератури та публіцистики.
- ✓ Вкажіть передумови виникнення мовної інтерференції та суржику. Схарактеризуйте специфіку орфоепічної, лексичної й граматичної інтерференції.
- ✓ Які Ви знаєте підходи щодо розмежування понять *білінгвізм і диглосія*?
- ✓ Які особливості мовної ситуації в Україні на сучасному етапі?
- ✓ Розкрийте зміст поняття «мовна політика держави», вкажіть її етапи.
- ✓ Які проблеми й перспективи національно-мовної політики в Україні?
- ✓ Чи правомірно на сьогодні кваліфікувати політичну лінгвістику як самостійну науку? Теоретичний потенціал яких наукових галузей вона інтегрує? Простежте її зв'язок із соціолінгвістикою.
- ✓ Розкрийте поняття *політичної мови, політичної комунікації та політичного дискурсу*, їхні ознаки, структуру, функції. Чи можна вважати ці поняття тотожними? Як вони співвідносяться?
- ✓ Схарактеризуйте жанрове розмаїття політичної комунікації та мовностилістичні особливості кожного виду політичного дискурсу.
- ✓ Які гендерні стереотипи вам відомі?
- ✓ Вкажіть вияви андроцентризму на лексичному і граматичному рівнях мови.
- ✓ Як Ви розумієте поняття *мовний сексизм*? Назвіть засоби його вираження в українській мові.
- ✓ Розкрийте роль медій у гендерному реформуванні мови. Які неолексеми-фемінитиви з'явилися останнім часом у ЗМІ?

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання Moodle ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

ТЕМА 12. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Мовностильова самобутність художнього стилю на лексичному, фразеологічному та граматичному рівнях. Тропи і фігури поетичного мовлення.
2. Стилєтворчі засоби публіцистики. Експресеми й девіації в сучасному медіадискурсі.
3. Жанри офіційно-ділового мовлення та мова документів як об'єкти лінгвостилістики й документної лінгвістики, особливості їх вивчення в шкільному курсі української мови.
4. Ознаки юридичного підстилю офіційно-ділового стилю. Термінологія та мова права як об'єкти юрислінгвістики. Види лінгвістичних експертиз.
5. Особливості інших стилів мови.
6. Принципи лінгвостилістичного аналізу тексту, його особливості порівняно з лінгвістичним аналізом.
7. Вивчення стилістичних ресурсів української мови в ЗЗСО.

Рекомендована основна література

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. С. 331–385.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu.pdf

https://chtyvo.org.ua/authors/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu/

Правнича лінгвістика: навч. посіб. / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко [та ін.] ; за заг. ред. С. М. Гусарова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2010. (розділи 5–6, 8).

Приходько Н. С., Богдан С. К. Лінгвостилістичний аналіз тексту: навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 124 с.

Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Теорія едіалінгвістики: підручник ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 10–106, 113–117, 126–171.

https://www.academia.edu/60571086/Теорія_медіалінгвістики_підручник_Лариса_Шевченко_Дмитро_Сизонов_за_ред_Л_І_Шевченко_Київ_ВПЦ_Київський_університет_2021_214_с

Термінологічний словник

Афіксальна стилістика — теорія і практика стилістичного використання афіксальних слів, знання функцій (функції), які закріпились за кожним із афіксів — суфіксом, префіксом, флексією.

Документальна лінгвістика — науково-навчальна філологічна дисципліна, що вивчає мову та стиль службових документів з метою уніфікації, що забезпечує економію витрат часу на укладання службових документів. Дисципліна входить до комплексу документно-інформаційних дисциплін.

Комунікативно-стилістичні функції — комплекс тих якостей (ознак, прикмет, особливостей) мовлення, яких досягають найдоцільнішим з усіх поглядів використанням мови, її ресурсів у кожній конкретній мовленнєвій ситуації.

Лінгвістика правни́ча (юридична) – новий перспективний напрям міждисциплінарних досліджень, що набуває особливої актуальності в умовах розбудови правової держави, реформування правової системи, активізації кодифікаційного процесу в Україні. Предметом вивчення правничої лінгвістики є мова законодавства і правозастосування, судочинства й нотаріату, юридичної документації, правничої науки й освіти, правової інформації та правової публіцистики, зокрема її жанрово-стильові різновиди, лексико-граматичні особливості текстів, їхній аналіз, інтерпретація, оцінювання, створення, перетворення, редагування, лінгвістична експертиза.

Лексична стилістика — вчення про функції, зумовлені семантикою слів; комплекс знань про стилістичне використання повнозначних і неповнозначних слів і вигуків.

Лінгвістика прикладна́ – напрям у мовознавстві, що опрацьовує методи розв'язання тих чи тих практичних завдань, які безпосередньо пов'язані з застосуванням і використанням мови.

Медіалінгвістика (медійна лінгвістика) — новий напрямок сучасної лінгвістики, що вивчає функціонування мови в засобах масової інформації.

Медіатекст – усний чи писемний твір масово інформаційної діяльності та масової комунікації з комунікативним наміром та прагматичною настановою автора (журналіста) як мовленнєвої особистості специфічного інтелекту, когнітивної здатності, світосприйняття.

Морфологічна стилістика — вчення про стилістичне використання морфологічних (граматичних) форм слів (синові і сину і т. ін.), про стилістичну своєрідність і важливість слів з певними морфологічними категоріями, значеннями (відмінка і т. ін.).

Синтаксична стилістика — вчення про стилістичні функції всіх різновидів словосполучень, речень, членів речення, синтаксично нечленованих конструкцій і тих особливих складових речення, які не мають статусу членів речення (звертання, вставні слова і т. ін.)

Стилетвірні ознаки стилю — особливі стильові ознаки (переважно лексичні, фразеологічні, граматичні), певною й особливою сукупністю яких створюється мовна й мовленнєва своєрідність кожного окремого стилю, його очевидна й менш виразна індивідуальність.

Стилі (лат. *stilus* — букв. паличка для письма) літературної мови — особливі лексичні, граматичні різновиди мови, кожен з яких становить відносно окрему підсистему мови — з усіма властивими їй мовними одиницями і стилістичними функціями (стилістемами).

Стилізація — стилістичний засіб свідомого переймання й використання своєрідних мовних засобів, переважно лексичних і граматичних, які властиві певному стилю, жанрові.

Стилістема — окрема стилістична функція кожної окремої мовної одиниці — від фонемі і до тексту. За словом, яке не становить терміна (здебільшого за багатозначним словом), закріпилась, усталилась у мові не одна, а дві, кілька чи навіть багато стилістем.

Стилістика (лінгвостилістика) — розділ науки про мову; лінгвістичне вчення про функціонування й використання мови.

Стилістика – розділ мовознавства, що має основним предметом стиль у всіх мовознавчих значеннях цього терміну – як індивідуальну манеру мовлення, як функціональний стиль мовлення, як стиль мови.

Стилістика загальна — стилістика, яка має своїм об'єктом усі літературні мови, властиві різноструктурним одиницям усіх літературних мов спільні, тотожні або однакові комунікативно-стилістичні функції; загальна теорія стилістики.

Стилістика української мови — стилістичний матеріал мови в межах усіх її стилів і жанрів, відпрацьованість стилістичних функцій

кожної мовної одиниці; її здатність виражати певний комплекс думок і почувань, у яких мають потребу всі, хто послуговується українською мовою.

Стилістика українського мовлення — найтипівіше, зразкове, нормативне й комунікативно доречне використання мовцем, усього того, що позначається терміном «стилістика мови».

Стилістика порівняльна — галузь знань, у якій досліджується й витлумачується спільне й специфічне в стилістичній системі споріднених (найчастіше) або й неспоріднених мов.

Стилістика часткова — галузь знань про стилістичні функції мовних одиниць окремої мови.

Стилістична норма — усталена й суспільно усвідомлювана функція (функції) мовної одиниці.

Стилістична система української літературної мови — вся сукупність стилістичних функцій, які усталились у мові за всіма її одиницями і які закономірно пов'язані між собою, взаємно доповнюють одна одну.

Стилістична структура української літературної мови — комплекс її стилістичних функцій, які зумовлені структурною своєрідністю всіх одиниць сучасної української літературної мови, одиниць, якими вона відрізняється від усіх інших мов, навіть близькоспоріднених — (наприклад, формами кличного відмінка іменників, формами вищого ступеня порівняння прикметників і т. ін.)

Стилістичний синтаксис — різновид стилістики, галузь знань про функції словосполучень, членів речення, речень і синтаксично нечленованих конструкцій (слів-речень — стверджувальних, заперечних, питальних, спонукальних, емоційно-оцінних та ін.).

Стилістично обмежена лексика — лексика, яка використовується переважно тільки в певній сфері мовлення (лексика офіційно-ділова, професійно-виробнича тощо).

Фонетична стилістика — лінгвістичне вчення про функцію (функції) окремої фонемі і про поєднання фонем у словах і між словами в межах усієї мовної системи, а також про функціональний вияв нормативно-літературної вимови слів, про наголошування слів, про типову інтонацію мовних одиниць.

Фонетичні засоби стилістики — засоби, які виявляються у функціональному використанні потенційних можливостей окремої фонемі (звука) або фонемі (фонем) у слові, словосполученні й реченні; у частотності використання фонем у всіх стилях і жанрах

мовлення; у найрізноманітніших фонетичних повторах (у рефренах, алітерації, асонансі, анафорі, епіфорах).

Стиль мови: 1. Різновид мови, закріплений у суспільстві традиційно за кожною з найбільш загальних сфер соціального життя, частково вирізняється від інших різновидів мови за всіма основними параметрами – в області лексики, граматики, фонетики. Те ж саме, що функціональний стиль. 2. Варіативні засоби мови, які використовують у різних ситуаціях спілкування. Загалом у сучасних розвинених національних мовах є три стилі мови: 1) нейтральний; 2) «високий», книжний; 3) «низький», розмовний (В. Кожем'якіна та ін.).

Стиль мови функціональний — різновид літературної мови, в якому мовний код виступає в певній соціально-значущій сфері суспільно-мовленнєвої практики людей і особливостями котрої обумовлена специфіка спілкування в даній сфері.

Питання для самоперевірки

- ✓ Які Ви знаєте засоби мовного увиразнення в художньому стилі?
- ✓ Вкажіть найуживаніші засоби мовної експресії в медіажанрах сучасної публіцистики.
- ✓ Встановіть причини появи мовних і немовних девіацій у ЗМІ?
- ✓ Які типи мовних помилок найчастіше допускають у ЗМІ?
- ✓ Яким вимогам повинен відповідати юридичний термін? Чи потребує, на Вашу думку, удосконалення українська термінологія права? Які інституції повинні цьому сприяти?
- ✓ Установіть співвідношення питомих і запозичених термінолексем у юридичних текстах. Які за походженням термінологічні одиниці переважають?
- ✓ Яким термінам слід надавати перевагу в законодавчих текстах: інтернаціональним чи національним? Чи доцільно замінити запозичені терміни на питомі у чинному законодавстві? Чи можлива така заміна без трансформації змісту?
- ✓ Вкажіть основні функції та сфери використання сучасної правничої мови. Які лінгвістичні компетентності потрібні для аналізу юридичного тексту в умовах сьогодення?
- ✓ Схарактеризуйте специфічні ознаки мови права та її функціонально-стильові різновиди: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний.
- ✓ Якою, на Вашу думку, має бути мова законів, щоб вона була зрозумілою як фахівцям, так і пересічним громадянам? Які мовні

поради Ви дали б сучасним законодавцям для поліпшення стилю нормативних актів?

- ✓ Вкажіть специфіку й жанрові різновиди офіційно-ділового й наукового стилів мови.

Практичні завдання

Практичні завдання до теми розміщені на платформі дистанційного навчання *Moodle* ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

АЛГОРИТМИ РІЗНОВИДІВ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

А. Комплексний комунікативний аналіз

Аналіз комунікативних ситуацій слід робити в певній послідовності за такою схемою (алгоритм і зразки аналізу див.: *Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. С. 274–276.*

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009736>;

http://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf);

I. Контекст і ситуація спілкування:

1.1. Місце і час спілкування, їх вплив на перебіг інтеракції.

1.2. Характеристика каналів комунікації.

1.3. Комунікативний шум і його вплив на спілкування.

1.4. Зворотний зв'язок і засоби його підтримування.

II. Комунікативна поведінка учасників спілкування (комунікативний паспорт персонажів):

2.1. Виявлення комунікативної мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції мета спілкування? Якщо так, то в чому причина? (Персонаж А; Персонаж Б).

2.2. Аналіз комунікативної ініціативи учасників спілкування (Персонаж А; Персонаж Б).

2.3. Аналіз комунікативних стратегій персонажів. Міра гнучкості стратегій (Персонаж А; Персонаж Б).

2.4. Оцінка учасниками стратегії один одного (якщо така оцінка наявна).

2.5. Виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається).

2.6. Характеристика соціальних і комунікативних ролей, які реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізують. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування?

2.7. Виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансакційного аналізу Е. Берна) – (Персонаж А; Персонаж Б).

2.8. Аналіз виявлених прийомів впливу на співбесідника. Чи беруться до уваги вік, освіта, стать, поточний стан свідомості тощо (Персонаж А; Персонаж Б).

2.9. Характеристика типів спілкування персонажів фрагмента

твору, який аналізують (відкрите/закрите, ініціативне/примусове, офіційне/неофіційне, етикетне/розкуте, конфліктне/кооперативне тощо). Чи змінюється тип спілкування у процесі інтеракцій? (Персонаж А; Персонаж Б).

2.10. Аналіз складових комунікативного кодексу кожного учасника спілкування (орієнтація на певні правила, максими, конвенції спілкування). Засоби мовного етикету (Персонаж А; Персонаж Б).

2.11. Виявлення дії загальних законів спілкування (Персонаж А; Персонаж Б).

III. Аспекти мовного коду в комунікації (мовленнєвий паспорт персонажів):

3.1. Найчастотніші типи мовленнєвих актів (Персонаж А; Персонаж Б).

3.2. Мовленнєві жанри, яким віддають перевагу учасники спілкування (Персонаж А; Персонаж Б).

3.3. Дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування (Персонаж А; Персонаж Б).

3.4. Типи мовленнєвих помилок в ідіостилі учасників спілкування (Персонаж А; Персонаж Б).

3.5. Чи наявні засоби непрямого спілкування? Інтерпретація учасниками комунікації непрямого смислу повідомлень (Персонаж А; Персонаж Б).

3.6. Аналіз риторичних аспектів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо (Персонаж А; Персонаж Б).

3.7. Засоби мовного етикету (Персонаж А; Персонаж Б).

IV. Роль паралінгвістичних засобів спілкування:

4.1. Регістрові характеристики.

4.2. Тональність спілкування.

4.3. Атмосфера спілкування.

V. Висновки. Характеристика спілкування загалом, а також комунікативних позицій персонажів: у кого вони сильніші, у кого слабші; як вони змінюються у процесі спілкування; хто повніше досягає предметних і комунікативних цілей; хто ефективніше використовує засоби комунікативного кодексу; хто завоював комунікативну ініціативу, а хто втратив тощо.

Наведена схема може бути доповнена іншими пунктами, пов'язаними з комунікативними паспортами учасників спілкування і

співвіднесена з лінгвістичним та літературознавчим аналізом тексту (дискурсу), художнього твору.

Б. Лінгвістичний аналіз тексту на різних мовних рівнях

(схеми і зразки аналізу див.: *Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. С. 164, 235, 247, 283, 311,*

https://shron1.chtyvo.org.ua/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu.pdf

https://chtyvo.org.ua/authors/Kochan_Iryna/Linhvistychnyi_analiz_tekstu/),

Схема фонографічного аналізу тексту

Знайдіть у тексті фонетичні засоби вираження і перелічіть їх. Чи є алітерація та асонанс у тексті? Які саме звуки повторюються? Який звуковий образ створюється? Чи є у тексті звукова анафора чи епіфора? Яка їх функція у тексті? Охарактеризуйте ритм і риму поетичного тексту. Дайте їх детальний аналіз (віршовий розмір, чоловіча, жіноча чи дактилічна рима; спосіб римування). Чи є у тексті вигуки? З якою метою їх ужито? Чи є у тексті звуконаслідувальні слова? Яка їхня функція? Графічні особливості тексту. Графони у тексті, їх особливості. Чи є мовлення вони позначають? Функції великої (малої) літери, пунктограм. Фонетичні засоби милозвучності. Особливості наголошування слів.

Схема морфемно-словотвірного аналізу тексту

Чи є у тексті специфічні стилістично забарвлені афікси (префікси, суфікси), зокрема словотвірні засоби, що надають ознак зменшено-пестливості, книжності, розмовності? Яка їх функція у тексті? Чи спостерігаємо повтори морфем? З якою метою це робить автор? Чи є у тексті оказіональні слова? За якою моделлю вони утворені? Чи є у тексті тавтологія? Яка її функція?

Схема лексичного аналізу тексту

Текст якого функціонального стилю (підстилю) аналізується? Визначте словниковий склад тексту за походженням. Доведіть доцільність уживання саме такого співвідношення лексики в аналізованому тексті. Яке співвідношення нейтральної і стилістично маркованої лексики? Чи є у тексті багатозначні слова? Яка їх роль (для створення образності, каламбурів, досягнення комічного чи іншого ефекту)? Знайдіть у тексті синоніми та з'ясуйте їх роль (для точного відбору слова, як засіб ампліфікації, усунення тавтології тощо). Визначте, чи є у тексті антоніми. З якою метою вони вжиті

(засіб контрасту, оксиморону, енантеосемії)? Визначте роль омонімів та паронімів у тексті, якщо вони є. Чи є у тексті маркована лексика? Яка її функція? Чи є у творі пасивна лексика? З якою метою її вживає автор? Чи є у тексті тропи, побудовані на переносному уживанні слова? Які саме? Зверніть увагу на лексичні повтори та прокоментуйте їх функцію.

Схема морфологічного аналізу тексту

Визначте функції іменників у тексті (номінативна, описова, оцінна, емоційна, символічна, конкретизувальна). Функції прикметників у тексті (образна, символічна, описово-деталізувальна). Чи є у тексті дієслова? Які саме дієслівні форми вжито? Для якого функціонального стилю це характерно? Яку функцію відіграють у тексті займенники? Чи є у тексті числівники? Для чого їх ужито? Які службові слова є в тексті? Яку роль вони виконують? Чим зумовлений відбір тих чи інших граматичних категорій (авторською настановою, жанром, стилем чи типом мовлення, темою, основною думкою тексту)? Чи зафіксовані частиномовні повтори? їх призначення. Чи є у тексті тропи, в основі яких лежать морфологічні засоби?

Схема синтаксичного аналізу тексту

Які типи речень переважають у тексті: прості чи складні? Параметри речень: за довжиною, структурою. Чи є у тексті односкладні речення? Яка їх функція (описова, узагальнено-смилова, виражальна)? Вставні, вставлені слова і речення та їх роль у тексті. Чи є у тексті відокремлені члени речення? Як вони подані? Яку функцію виконують? Чи є у тексті пряма мова? Як вона оформлена? З якою метою подана? Знайдіть в уривку надфразні єдності (складні синтаксичні цілі). Скільки їх? Як співвідносяться з абзацами? Які мікротеми подають? Ланцюжковий чи паралельний зв'язок елементів тексту домінує? Встановіть лексико-граматичні засоби їх зв'язку. Які синтаксичні одиниці переважають у тексті й чому? Вкажіть стилістичні фігури синтаксичного рівня.

В. Орієнтовна схема комплексного дискурс-аналізу

1. Жанрово-стильовий рівень: функційний стиль (підстиль), жанр (жанрова модель дискурсу), тип мовлення (розповідь, опис, роздум, змішаний, монолог, діалог, полілог), текстово-дискурсивні одиниці, комунікативна компетенція комунікантів, комунікативно-риторичні якості мовлення тощо. Вид дискурсу (неінституційний/

інституційний): науковий, публіцистичний, художній, діловий, політичний, медичний, юридичний, педагогічний, інтернет-дискурс, рекламний тощо.

2. Змістовий рівень: тематичне й ідейне наповнення, умотивованість заголовку, задум та інтенції комунікантів, поверхнева і глибинна інформація, фонові й енциклопедичні знання, наявність / відсутність аксіологічних настанов, правдивість інформації, фактологічна точність, глибина змісту, доступність і логічність викладу; засоби інтертекстуальності. Ваше власне ставлення до проблеми, висвітленої у тексті. Чи погоджуєтеся / не погоджуєтеся Ви з автором?

3. Когнітивний рівень: специфіка когнітивного моделювання дискурсу, експліцитна й імпліцитна дискурсивна інформація (базові концепти, гештальти, фрейми, символи, архетипи, лакуни тощо), відображення в дискурсі позамовної дійсності (особливості представлення мовної картини світу, пропозиційної структури речень, метафорики).

4. Лексико-семантичний рівень: доцільність та особливості вживання окремих ключових понять і значущих слів, термінів; лексичний склад тексту (полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, архаїзми, неологізми; питома й іншомовна лексика, стилістично маркована, образна та емоційно-експресивна лексика, її вплив на сприйняття теми); евфемізми, перифрази, фразеологізми, паремії, прецедентні імена тощо.

5. Формально-структурний рівень: формальна організація тексту (особливості побудови вступу, основної частини, висновків, рубрик) з погляду використання принципів текстуальності; синтаксис тексту (типи реченнєвих структур, їхнє формально-синтаксичне й актуальне членування), морфолого-словотвірні засоби вираження компонентів речень; інтонація й пунктуація; категорії тексту (дискурсу); ланцюжковий чи паралельний зв'язки між реченнями тексту; міжфразові логіко-семантичні відношення; мовні засоби логічного і послідовного викладу матеріалу; композиція і структурна специфіка; відповідність структурованості синтаксичних одиниць головній темі тексту; форма викладу (авторське мовлення, непряма мова, пряма мова, невласне-пряма мова, наукова дискусія, узагальнення тощо); дотримання правописних і граматичних норм, мовні й немовні девіації.

6. Функційно-стилістичний рівень: стилістичне навантаження різнорівневих мовних одиниць; вживання тропів та стилістичних фігур, мовних засобів оцінки (позитивної / негативної), індивідуально-авторських новотворів, графічних маркерів увиразнення (шрифти, розмір літер, насиченість / ненасиченість, курсив); цілісність стилю; дотримання стилістичних норм; співвідношення візуального та вербального сприйняття теми тексту через певний стиль; тональність (іронічна, сатирична, гумористична, інтригувальна, академічна, переконувальна, дидактична тощо); особливості ідіостилю.

7. Комунікативно-прагматичний рівень: адресант, адресат (цільова аудиторія), ілокутивна мета (прагматична настанова), можливий (прогнозований) перлокутивний ефект; комунікативні стратегії й тактики комунікантів; тип мовленнєвого акту, модель комунікативного акту, тип комунікативного регістру; канали комунікації; невербальні засоби; комунікативний шум; соціальні та комунікативні ролі учасників; тип комунікації (за формою реалізації засобів мовного коду; за участю / неучастю мови; за різновидом носія інформації; за темою, метою та мірою офіційності; за кількістю співрозмовників); комунікативний паспорт мовної особистості; екстралінгвальні чинники тощо.

Г. Етнолінгвістичний аналіз тексту

(алгоритм аналізу див.: Дружененко Р. С. *Етнолінгвістичний аспект аналізу тексту (фрагмент лекції для студентів-філологів): збірник наукових праць*. 2011. Т. 1, № 60 (2011). С. 88–93.

<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3676/3208>).

Д. Лінгвокультурний аналіз тексту

(алгоритм і зразки аналізу див.: Загнітка А. П., Богданова І. В. *Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів; за ред. А. П. Загнітка*. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. С. 196–214.

<https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/166/1/Лінгвокультурологія.pdf>).

Схема лінгвокультурного аналізу тексту

1. Назва і дата створення тексту.
2. Автор тексту.
3. Схарактеризуйте умови, в яких відбувається дія / комунікація.
4. Виділити в тексті основні концепти, визначити, якими мовними одиницями вони реалізуються в тексті. З аналізованих

концептів обрати константні одиниці та схарактеризувати їхні образний, поняттєвий та ціннісний складники.

5. Виділити базові лінгвокультуреми. Які концепти вони реалізують?

6. Виділити прецедентні феномени, наявні в тексті. Визначити їхнє сферуджерело походження та тип за ступенем універсальності. Яку роль вони виконують в тексті?

7. Визначити в тексті наявні стереотипи та ритуали. Чи можна вважати їх культурно-специфічними?

8. Визначити наявні в тексті символи та пояснити їхнє значення в межах цієї лінгвокультури. Які з цих символів є архетипними?

9. Віднайти в тексті міфологеми, схарактеризувати їх.

10. Схарактеризувати мовну картину світу, презентовану в тексті.

11. Схарактеризувати мовні особистості, представлені в тексті:
а) ім'я мовної особистості, її тип за класифікаціями С. Сухих та Ф. Бацевича; б) лексикон мовної особистості; в) тезаурус мовної особистості; г) прагматикон мовної особистості.

12. Визначити лінгвокультурні типажі, представлені в тексті. Схарактеризувати типажі за таким алгоритмом: а) назва лінгвокультурного типу, його тип; б) паспорт лінгвокультурного типу (зовнішній образ, одяг, вік, гендерна ознака, місце проживання, походження, сфера діяльності, дозвілля, сімейний стан, оточення, мовленнєві особливості); в) соціокультурна довідка; г) дефініційні характеристики; г) ціннісні характеристики.

13. Чи порушено в наведеній комунікації принципи успішної комунікації? Якщо так, то які (назвати порушені максими спілкування)?

14. Чи наявні під час спілкування комунікативні табу? Визначити їхній тип.

15. Чи застосовано під час комунікації невербальні знаки? Які саме? З якою метою?

16. Порівняйте наведений текст і його літературний переклад. Де відбулася заміна лінгвокультурних одиниць? Якими одиницями їх замінено? Чи збережено в тексті-перекладі національно-культурну специфіку тексту оригіналу?

17. Висновки (До якої лінгвокультури належить текст? Як виявляється його національно-культурна специфіка?)

Е. Комплексний мовностилістичний аналіз юридичних текстів (алгоритм аналізу див.: *Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навчальний посібник. 2-ге вид., змін, і доп. Київ: Стілос, 2004. С. 184–186.*

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11215/Artykutsa_Mova_prava_i_yurydychna.pdf).

Є. Лінгвостилістичний аналіз тексту

(алгоритм і зразки аналізу див.: *Приходько Н. С., Богдан С. К. Лінгвостилістичний аналіз тексту: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 124 с.*).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Об'єкт, предмет і ключові поняття лінгвометодології. Загальні методологічні принципи сучасного мовознавства.
2. Наукові парадигми в історії мовознавства. Основні аспекти вивчення мови на сучасному етапі.
3. Описовий, порівняльно-історичний і зіставний методи дослідження мови.
4. Структурний метод і його методики; соціолінгвістичні та психологічні методи дослідження мови.
5. Загальнонаукові методи дослідження мови. Математичні методи у мовознавстві. Нові методи аналізу мовних явищ.
6. Предмет, завдання, концептуальні засади та галузі української лінгводидактики. Нові підходи до мовної освіти.
7. Єдність теорії і практики у процесі навчання мови. Особливості відображення в змісті шкільного курсу української мови теоретичних основ наукової лінгвістики.
8. Сутність і мета компетентнісного, практико-орієнтованого (комунікативно спрямованого) навчання мови. Змістові лінії *Програми* з української мови рівня стандарту для старшої школи. Основні підручники.
9. Специфіка мовнокомунікативної підготовки у профільній філологічній школі за *Програмою* з української мови (профіль – українська філологія) для старшої школи, її змістові лінії та принципи. Основні підручники.
10. Традиційні й новітні методи навчання української мови у старших класах і профільній школі ЗЗСО. Особливості застосування міжпредметних і внутрішньопродметних зв'язків, інтегрованого та проблемного навчання.
11. Траєкторія мовної освіти майбутнього вчителя-словесника: теоретико-методична й культуромовна підготовка на заняттях з дисциплін лінгвістичного та лінгводидактичного циклу в ЗВО.
12. Системний характер мови. Парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні відношення між мовними одиницями. Співвідношення системних і несистемних явищ у мові.
13. Фонологічна й лексико-семантична система мови.
14. Граматична система мови. Міжрівневі категорії мови.
15. Морфонологічний, словотвірний та фразеологічний рівні мови.

16. Мовна (лінгвістична) змістова лінія у шкільному курсі української мови.
17. Мова і мислення. Психолінгвістичні теорії процесів породження (продукування), сприйняття й розуміння мовлення. Онтогенез мовної здатності.
18. Пам'ять як система репрезентації знань у психолінгвістиці. Пам'ять – знання – компетенція. Проблеми ментального лексикону в психолінгвістиці та категоризації в когнітивній лінгвістиці.
19. Прототипна семантика. Принципи і проблеми когнітивної семантики. Когнітивна граматика.
20. Роль мови у процесі пізнання. Структури репрезентації знань. Когнітивне моделювання. Психолінгвістичні особливості процесу оволодіння рідною та іноземними мовами у шкільному віці
21. Поняття концепту, концептосфери й мовної (концептуальної) картини світу в сучасній лінгвістиці.
22. Методики асоціативного експерименту та концептуального аналізу. Нейролінгвістичне програмування.
23. Методи дослідження мовної комунікації. Моделі й типи комунікації.
24. Основні поняття теорії мовної комунікації: адресант і адресат, кодування й декодування повідомлень; комунікативний канал і комунікативний шум.
25. Ситуативний контекст, імплікатури, пресупозиції та постсупозиції.
26. Мова, мовлення, мовленнєва діяльність, внутрішнє і зовнішнє мовлення.
27. Комунікативний (мовленнєвий) акт, комунікативна (мовленнєва) подія, мовленнєвий жанр;
28. Комунікативний намір (інтенція); комунікативна поведінка, комунікативні ролі;
29. Локуція, ілокуція, перлокуція; типи мовленнєвих актів; вербальна й невербальна комунікація.
30. Мовна особистість, комунікативний паспорт мовця; прагматограма діалогічного мовлення.
31. Мовленнєва (комунікативна) змістова лінія у шкільному курсі української мови. Текстоцентричний підхід до навчання української мови в ЗЗСО.
32. Основні принципи спілкування та максими їх утілення. Правила й конвенції спілкування

33. Культура мовної комунікації та мовленнєвий етикет. Культура слухання.
34. Сутність та типологія комунікативних стратегій і тактик. Комунікативні стратегії й тактики різних типів дискурсу.
35. Особливості втілення стратегій і тактик міжособистісного спілкування. Комунікативний хід.
36. Ознаки і чинники ефективною мовної комунікації. Комунікативна компетенція. Комунікативні закони.
37. Механізми мовленнєвого впливу. Комунікативна позиція і способи її посилення.
38. Ознаки і причини неуспішної мовної комунікації. Комунікативний саботаж. Типологія комунікативних невдач (девіацій).
39. Трактуювання тексту в науковій літературі. Категорії та ознаки тексту. Контекст і підтекст.
40. Класифікація текстів. Комунікативно-мовленнєві форми (типи мовлення). Структурна модель тексту, його конструктивні блоки.
41. Слова-концепти, слова-символи, власні імена як елементи тексту.
42. Актуальне членування висловлення й тексту, засоби його вираження.
43. Принципи лінгвістичного аналізу жанрово-стильових різновидів текстів за мовними рівнями.
44. Інтерпретація терміна «дискурс» у науковій літературі. Кваліфікаційні ознаки дискурсу. Метод дискурс-аналізу.
45. Типологія дискурсів: класифікаційні і диференційні параметри. Специфіка педагогічного дискурсу.
46. Мова як репрезентант особливостей національної культури, народного характеру, етнічної самосвідомості.
47. Національно орієнтована лексика, етноніми. Слова-міфологеми в етномовній свідомості українців.
48. Етнолінгвістична спрямованість фразеології. Фразеологія та мовні фігури в системі лінгвокультурних засобів.
49. Паремії як відтворення національно-культурної специфіки мови. Афоризми як мовно-естетичні знаки етнокультури.
50. Етнічні концепти та словесні символи в мовній картині світу українців. Поняття про мовну картину світу й ментефакти в лінгвокультурології.
51. Прецедентні феномени, коди й стереотипи української етнокультури.

52. Концепти й константи української лінгвокультури. Лінгвокультури, символи та архетипи в національній культурі.
53. Людина Мовна в етнокультурному вимірі. Мовна особистість і лінгвокультурний типаж.
54. Об'єкт, основні аспекти й форми міжкультурної комунікації як наукової галузі. Принципи етноцентризму та культурного релятивізму в теорії міжкультурної комунікації.
55. Поняття і складники міжкультурної компетенції. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.
56. Стилi міжкультурної комунікації. Мовленнєвий етикет, комунікативні табу.
57. Базові типи культур. Поняття акультурації, інкультурації та культурного шоку.
58. Навчання української мови у ЗЗСО через призму етнолінгвістики та етнопсихології. Лінгвокультурологічний підхід до навчання української мови як реалізація соціокультурної змістової лінії в ЗЗСО.
59. Основні термінопоняття соціолінгвістики: мовна спільнота, рідна мова, мовний код, перемикання і змішування кодів, інтерференція, диглосія й білінгвізм, мовна варіативність, мовна норма, мовна ситуація тощо.
60. Соціальна й територіальна диференціація мови. Субстандартна лексика. Соціолект та діалект.
61. Мовна ситуація й мовна політика. Мовні й етнічні конфлікти.
62. Мова, політика і влада як об'єкти політичної лінгвістики. Політична комунікація та політичний дискурс.
63. Жанрово-стильові різновиди політичного дискурсу. Політична реклама. Вербальні та невербальні засоби впливу на свідомість реципієнта в політичному дискурсі.
64. Гендерні стереотипи / гендерні ролі й мовний сексизм: вербальні й паравербальні засоби вираження.
65. Особливості мовлення чоловіків і жінок. Мовні вияви андроцентризму. Фемінітиви в українській мові, їх творення і вживання.
66. Соціолінгвістичний аспект як складник соціокультурної змістової лінії у шкільному курсі української мови. Формування мовної стійкості як ключової риси національномовної особистості.
67. Мовностильова самобутність художнього стилю на лексичному, фразеологічному та граматичному рівнях. Тропи і фігури поетичного мовлення.

68. Стилєтворчі засоби публіцистики. Експресеми й девіації в сучасному медіадискурсі.
69. Жанри офіційно-ділового мовлення та мова документів як об'єкти лінгвостилістики й документної лінгвістики, особливості їх вивчення в шкільному курсі української мови.
70. Ознаки юридичного підстилю офіційно-ділового стилю. Термінологія та мова права як об'єкти юрислінгвістики. Види лінгвістичних експертиз.
71. Принципи лінгвостилістичного аналізу тексту, його особливості порівняно з лінгвістичним аналізом.
72. Вивчення стилістичних ресурсів української мови в ЗЗСО.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Основна література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академія, 2009. 376 с.
2. Загнітко А. П. Лінгвокультурологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Загнітко, І. В. Богданова; за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
3. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.
5. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 242 с.
6. Правнича лінгвістика: навч. посіб. / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко [та ін.] ; за заг. ред. С. М. Гусарова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2010. 312 с.
7. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Калмикова Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко; За заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
9. Ситар Г. Політична лінгвістика : навчально-методичний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 184 с.
10. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
11. Шевченко Л. І. Сизонов Д. Ю. Теорія медіалінгвістики : підручник ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
12. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2011. 304 с.

Додаткова література

13. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : Академія, 2008. 240 с.
14. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Академія, 2011. 304 с.
15. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: кол. монографія. Харків–Дрогобич, 2014. 470 с.
16. Дружененко Р. С. Етнолінгвістичний аспект аналізу тексту (фрагмент лекції для студентів-філологів): збірник наукових праць. 2011. Т. 1, № 60 (2011). С. 88–93.
17. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
18. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012.
19. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 219 с.
20. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики: навчальний посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.
21. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.
22. Коч Н. В. Когнітивна лінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Іліон, 2021. 132 с.
23. Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: навчальний посібник Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 212 с.
24. Медіалінгвістика: словник термінів і понять /Л.І.Шевченко, Д.В.Дергач, Д.Ю.Сизонов / за ред. Л.І.Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.
25. Приходько Н. С., Богдан С. К. Лінгвостилістичний аналіз тексту: навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 124 с.
26. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

27. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 237 с.
28. Синчак О. Гендерована мова: вектори влади і впливу // Гендер для медій : підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Вид. третє, випр. і доп. Київ : Критика, 2017. С. 117–134.
29. Соціолінгвістика: навчальний посібник / Л. І. Антошкіна, Г. М. Красовська, П. І. Сигеда, П. М. Сухомлинов. Донецьк : ТОВ Юго-Восток ЛТД, 2007. 360 с.
30. Цюняк О. П. Етнопсихологія: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2020. 76 с.
31. Шевченко Л., Сизонов Д. Лінгвістична експертиза: підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.

Інтернет-ресурси

31. Блог «Центр культури української мови» Київського університету імені Бориса Грінченка. Режим доступу: <http://centrkum.blogspot.com/>
32. Офіційний сайт української мови. Режим доступу: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/sintaksis_i_punktuacija/7
33. Сайт електронної бібліотеки «Україніка» НАН України. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/UA/elib.exe>
34. Сайт Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. Режим доступу: <http://www.inmo.org.ua/library.html>
35. Сайт Інституту української мови НАН України. Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua>.
36. Тезаурус з комп'ютерної лексикографії. Режим доступу: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=188&volid=1>
37. Тезаурус з лінгвістичної термінології. Режим доступу: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68
38. Українська мова. Енциклопедія. Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Rusanivskyy_VM/Ukrainska_mova_Entsyklopedia/
39. Український лінгвістичний портал. Режим доступу: <https://ulif.org.ua>
40. Korpus Języka Polskiego. URL: <http://nkjp.pl/>

Література з лінгводидактики

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
2. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362с.
3. Груба Т. Л. Теорія і практика формування мовної особистості учнів старшої школи на уроках української мови (профільний рівень): монографія. Київ, 2018. 336 с.
4. Дороз В.Ф. Методика навчання української мови в загально-освітніх закладах: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 386 с.
5. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навч.-метод. посібник. Львів, 2018. 202 с.
6. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2005. 250 с.
7. Кульбабська О. В., Кардашук О. В. Крок у професію. Методика викладання української мови : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. 256 с.
8. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика. Житомир : Вид-во ЖЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
9. Маленицька Ольга. Методика навчання української мови. Завдання для контролю й самоконтролю: навч.-метод. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 144 с.
10. Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
11. Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: метод. посіб. / Н.Б.Голуб, В.І.Новосьолова, Л.В. Галаєвська. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020.128 с.
12. Мовленнєві жанри на уроках української мови (рівень стандарту): практичний посіб. / О.М. Горошкіна, Н. В. Бондаренко, Л. О. Попова Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
13. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
14. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгводидак-

- тичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ : монографія. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. 330 с.
15. Остапенко Н. Технологія сучасного уроку з української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 248 с.
 16. Остапенко Н. М., Симоненко Т. В., Руденко В. М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 248 с.
 17. Пентилюк М. І., Онукевич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2006. 134 с.
 18. Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі: монографія / за ред. В. Мельничайка, Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 420 с.
 19. Плиско К. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків : ХДПУ, 2001. 115 с.
 20. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.
 21. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / М. Пентилюк та ін. ; за заг. ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 319 с.
 22. Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навч. закладів. Академічний рівень / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов; наук. ред. І. Р. Вихованець. Київ : Зодіак-ЕКО, 2010. 256 с.
 23. Українська мова: 11 клас: підручник для загальноосвітнього навчального закладу. Рівень стандарту / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2011. 256 с.
 24. Українська мова. 10 клас (рівень стандарту): підручник / О. Авраменко. Київ : Грамота, 2018. 208 с.

Інтернет-ресурси

25. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ No 898 від 30.09.2020 року. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
26. Державний стандарт базової середньої освіти: 5-9 класи Нової української школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/10/08/derzhstandartbazovioosvityprezentatsiya.pdf>

27. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
28. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
29. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola>
30. Нова українська школа: внутрішня система забезпечення якості освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/p-osibniki>
31. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya. Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya>
32. Українська мова. 5–9 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
33. Українська мова. 10–11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407)). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
34. Українська мова. 10–11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
35. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
36. Методика навчання української мови [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://subject.com.ua/ukrmova/method/index.html>

ЗМІСТ

Передмова	3
Методичні рекомендації для самостійного вивчення тем дисципліни	6
Змістовий модуль 1. Мова як об’єкт вивчення й засіб пізнання	12
Тема 1. Лінгвометодологія як система концепцій, принципів і методів дослідження мови.....	12
Тема 2. Лінгводидактичні засади навчання української мови у старшій школі.....	18
Тема 3. Системно-структурний підхід до вивчення мови.....	26
Тема 4. Психолінгвістичні та лінгвокогнітивні аспекти вивчення мови.....	29
Змістовий модуль 2. Мовленнєва комунікація та дискурс	34
Тема 5. Комунікативний аспект вивчення мови: теоретичні основи мовної комунікації.....	34
Тема 6. Комунікативний аспект вивчення мови: комунікативний кодекс, комунікативні стратегії й тактики.....	40
Тема 7. Комунікативний аспект вивчення мови: ефективна й неефективна (неуспішна) мовленнєва комунікація.....	43
Тема 8. Текстово-дискурсивний підхід до вивчення мови.....	47
Змістовий модуль 3. Мова як етнічна ознака й соціокультурне явище ...51	
Тема 9. Етнолінгвістичні засади вивчення мови.....	51
Тема 10. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мови.....	56
Тема 11. Соціолінгвістичний аспект вивчення мови.....	61
Тема 12. Лінгвостилістичний аспект вивчення мови.....	67
Алгоритми різновидів лінгвістичного аналізу тексту	73
Питання для підсумкового контролю	81
Рекомендована література та інтернет-ресурси	86

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Навчально-методичне видання

Межов Олександр Григорович

**Теоретичні та прикладні аспекти
вивчення мови**

Методичні рекомендації

для підготовки магістрів
спеціальності 014 «Середня освіта»
освітньої програми «Українська мова та
література. Світова література»

Друкується в авторській редакції
Технічний редактор *О. Г. Межов*

Підписано до друку 29.09.2022. Формат 60×84^{1/16}
Ум. друк. арк. 6,0. Замовлення № 192. Наклад 50.
Папір офсетний Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ФОП Іванюк В. П.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.